

Васіль Ліцвінка

«СПЕВЫ ПРА ДАЎНІХ ЛІЦЬВІНАЎ ДА 1434 ГОДА»
ЯНА ЧАЧОТА 1842–1844 гадоў

ГІСТАРЫЧНЫ ЭПАС БЕЛАРУСАЎ

1796 1847

УДК 398.8(=161.3)

ББК 82(4Бел)

С 71

Работа падрыхтавана ў навукова-даследчай лабараторыі
беларускага фальклору Белдзяржуніверсітэта

Укладанне В. Ліцьвінкі

Пераклад з польскай мовы К. Цвіркi і С. Суднікі

Каментарый С. Суднікі

Склаў і зрабіў нотны запіс П. Русаў

С 71 **«Спевы пра даўніх ліцьвінаў да 1434 года» Яна Чачота 1842-1844 га-
доў — гістарычны эпас беларусаў / Уклад В. Ліцьвінкі; Пер. з пол.
К. Цвіркi, С. Суднікі; Камент. С. Суднікі; — Мн.: УП «Тэхнапрынт»,
2004. — 124 с.: іл.; ноты.
ISBN 985-464-594-0**

Тэксты гістарычных балад «Спевы пра даўніх ліцьвінаў да 1434 года» былі створаны Янам Чачотам ў 1842–1844 гадах, але да 1994 года знаходзіліся ў архіве. У гэтым выданні, адпаведна мары першага беларускага фалькларыста, «каб яны спяваліся», балады ў перакладах Кастуся Цвіркi і Станіслава Суднікі пакладзены на ноты кампазітарамі Васілем Купрыянчанкам, Яўгенам Петрашэвічам, Лявонам Махначом і Пятром Русавым.

Гісторыка-мастацкае музычнае выданне будзе карысным фалькларыстам, літаратуразнаўцам, гісторыкам, настаўнікам, кампазітарам і ўсім тым, хто цікавіцца гісторыяй стварэння старажытнай беларускай дзяржавы Вялікага княства Літоўскага (мовай трох дзяржаўных Статутаў — 1529, 1566, 1588 гг. і князёў якой была старабеларуская). На вокладцы змешчана карта Старажытнай Літвы, навукова абгрунтаваная выдатным гісторыкам Беларусі Міколам Ермаловічам.

УДК 398.8(=161.3)

ББК 82(4Бел)

ISBN 985-464-594-0

© Ліцьвінка В., укладанне, 2004

© УП «Тэхнапрынт»,

афармленне, 2004

Сынам Аляксею, Сяргею і жонцы Наталлі
Ліцьвінкам прысвячаю гэту працу

Стваральнік гістарычнага
эпасу беларусаў

«Калі чытаеш “Хроніку...” Стрыйкоўскага, цяжка ўстрымацца, каб не спяваць услед за ім — такая яна паэтычная, часта нават пераплеценая вершамі. Я чытаў яе і спяваў, складаючы песні. У гэтых песнях я закрануў далёкія гістарычныя падзеі, да смерці Уладзіслава Ягайлы ў 1434 годзе», — засведчыў нам Ян Чачот абставіны стварэння ім у 1842–1844 гадах 55 балад пад адметнай назвай «Спевы пра даўніх ліцьвінаў да 1434 года».

Выдатны гісторык XVI ст. Мацей Стрыйкоўскі з 1563 года семнаццацігадовым хлопцам пачаў служыць рыскуном (па-сучаснаму разведчыкам) на маскоўскай мяжы ВКЛ, а з 1572-га па 1574-ы — у Віцебскім гарнізоне пад камандаваннем А. Гваньіні, калі і пачаў працу над гісторыяй узнікнення

Мацей Стрыйкоўскі —
аўтар «Хронікі польскай, літоўскай,
жамойскай і усне Русі» (1582 г.)

магутнай беларускай дзяржавы Вялікага княства Літоўскага, якую ў сучасных гістарычных абставінах было б дакладней называць «Ліцьвінскім», бо пад тэрмінам «Літоўскае» цяпер разумеецца былое «Жмудскае».

Пад канец службы пад часам Гваньіні, якога абвінавачваюць цяпер у плагіяце са Стрыйкоўскага ў працы «Апісанне Еўрапейскай Сарматыі» (1582), будучы выдатны гісторык здзейсніў навуковае падарожжа па Заходняй Дзвіне, у час якога занатаваў матэрыялы па гісторыі, этнаграфіі і фальклору паўночна-заходняга рэгіёну ВКЛ, між іншым, паданні аб Рагвалодавым камені, цэрквах і

манастирах Полацкага княства. Вынікам вандроўкі стала выдадзеная ў Кракаве ў 1574 годзе вершаваная гісторыя ВКЛ «Ганец цноты...», частка якой пад назвай «Генеалогія, або Кароткае апісанне вялікіх князёў літоўскіх» была выдадзена больш чым праз трыццаць год пасля смерці аўтара ў вядомай Любчанскай друкарні ля першай сталіцы ВКЛ Наваградка. Становіцца зразумелым, чаму Чачоту хацелася спяваць «Хроніку...» Стрыйкоўскага і чаму нельга называць яго інтэрпрэтацыю гісторыі ВКЛ «пераважна жмудскай або жамойцкай». Поўная назва асноўнай працы Стрыйкоўскага — «Хроніка польская, літоўская, жамойцкая і ўсяе Русі» (1582) і выдадзенай толькі ў 1978 годзе «Аб пачатках, вывадах, мужнасці, справах рыцарскіх і хатніх слаўнага народа літоўскага, жамойцкага і рускага» яскрава сведчаць, што Стрыйкоўскі ў свой час адназначна разумеў пад літоўскім народам сучасных беларусаў — ліцьвінаў, як і сучаснік Стрыйкоўскага «ліцьвін з-пад Полацка» Францішак Скарына, і нават выдатны польскі паэт, уладжэнец Беларусі Адам Міцкевіч, ды і ўсе вядомыя дзеячы ВКЛ: першадрукар лацінкай Міхалон Ліцьвін, дзяржаўны дзяржаў Леў Сапега, асветнікі Сімяон Полацкі, Васіль Цяпінскі, Сымон Будны, — але асабліва выразна адчуў гэта пазней Ян Чачот. Тое самаўсведамленне народаў Еўропы, аб якім упамінае Чачот у прадмове да «Спеваў...», як ніколі актуальна стаіць для беларусаў у наш час, а таму пытанне гістарычнага эпасу, якое аўтар ўзняў гэтай працай, мае цяпер першаступеннае значэнне.

Калі ўважліва параўнаць «Хроніку...», вядомыя навуцы легенды і паданні ВКЛ, летапісы, якіх, па ўласным сведчанні Стрыйкоўскага 1575 года, ён ужо меў (!!!) каля 15, становіцца відавочным, што легендарная яе частка пацвярджаецца разнастайнымі гістарычнымі сведчаннямі, што і вызвала шчырае захапленне фалькларыста Чачота. Тыя факты, якія прыводзяцца ў «Хроніцы...», найбольш даставерныя і верагодныя, бо Стрыйкоўскі, гаворачы яго словамі, кіраваўся прынцыпам: «Хутчэй можна дзесяці паверыць, чым аднаму».

У другой палове XIX стагоддзя пачалася і фактычна вяла прадаўжаецца даследаванне навуковай дыскусія аб эпічнай пазіі беларусаў. Ініцыятар яе, выдатны беларускі фалькларыст, прафесар Маскоўскага ўніверсітэта і адзін са стваральнікаў Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта Мікалай Янчук трапіў назваў прыводзімыя пад час дыскусіі творы «псеўданароднымі» за іх нізкі мастацкі ўзровень.

Думаецца, пры даследаванні характару эпічных твораў у беларусаў, падобных суседнім рускім былінам і ўкраінскім думам, не ўлічваліся наступныя фактары:

- багатыя эпічных дэталі ў старажытных мастацкіх формах календарна-абрадавай песеннасці і існаванне казак і паданняў пра асілкаў і волатай;

- позняя на часе гістарычнае з'яўленне эпічных песень як жанру ўвогуле;

■ фактычнае існаванне эпічных валачобных навагодніх песень па найбольш старажытным сонечным календары;

■ адсутнасць ў навуковых дыскусіях аб'ектыўных фактараў, гістарычнага матэрыялу першапачатковага перыяду стварэння магутнай еўрапейскай дзяржавы беларусаў-ліцьвінаў — Вялікага княства Літоўскага;

■ недаацэнка індывідуальнага пачатку ў стварэнні гераічнага эпасу, таго, што гэта была творчасць адораных асоб з народа ў каляжніскім асяроддзі;

■ адсутнасць у навуковай дыскусіі «Спеваў пра даўніх ліцьвінаў да 1434 года» Яна Чачота і шматлікіх іншых твораў паэтаў перыяду рамантызму ў беларускай літаратуры, пераважна з асяроддзя філаматаў (аматараў навук) і філарэтаў (прыхільнікаў маральнай чысціні);

■ фактычнай адсутнасцю самастойнага дзяржаўнага развіцця Беларусі з часоў трох Статутаў ВКЛ XVI стагоддзя і некаторых іншых акалічнасці.

«Спевы пра даўніх ліцьвінаў да 1434 года» выпявалі ў Чачота дваццаць гадоў, аб чым сведчыць яго пісьмо 1823 года да блізкага сябра «з першага класа» і творчага пабраціма Адама Міцкевіча: «Думаю пісаць пра Вітаўта, Альгерда, Кейстута і іншых. Пра іх можна болей гаварыць, чым пра жанчын, трэба паказваць усе іх дзеі. Пагляджу, як гэта мне ўдасца. Добра было б, каб гэтыя творы не толькі можна было чытаць, але і спяваць. Яны маглі б выклікаць тады большы эффект...» Але ажыццявіць сваю выдатную задуму Чачот змог толькі пасля звароту са зсылкі на Урал за ўдзел у філамацкім руху, пад час працы ў вядомай бібліятэцы графа Храптовіча ў 1842–1844 гадах.

Апяваючы магутных мужчын-князеў ВКЛ, іх дачок і жонак, паэт прысвяціў і перадаваў тэксты «Спеваў...» двум шчырым прыхільніцам і выканаўцам народных песень — каханай Адама Міцкевіча Марылі Верашчака і дачцы рэктара Віленскага універсітэта Зосі Малеўскай, якую любіў да канца свайго жыцця. Трагедыя гістарычнага лёсу «Спеваў...» трэба лічыць тое, што яны своечасова не толькі не сталі спяваца, але паўтары вякі былі пахаваны ў польскім архіве. Можна і не выпадкова, бо пануючыя гістарычныя тэндэнцыі былі супраць іх з'яўлення. А да таго ж, трэба шчыра прызнаць, гэта яшчэ і сведчанне нашай нядбайнасці і неахайнасці ў адносінах да гістарычнай спадчыны.

Паэт-фалькларыст Ян Чачот, якога першаадкрывальнік яго творчай спадчыны Кастусь Цвірка прыгожа і справядліва назваў «яркай зоркай беларускага адраджэння», стварыў свае песенныя гісторыка-мастацкія балады-мініяцюры на схіле свайго кароткага, але незвычайна багатага творчага жыцця. Яно вырасла на дрэве непераўзыйдзенага яшчэ нікім генія калектыўнай мастацкай творчасці народа, было прыўзнята на незвычайную вышыню рамантычна-асветніцкай хваляй філамацкага і маральнай чысцінёй філарэцкага рухаў, сагрэта шчырым, часам па-народнаму нават шчымліва наіўным дэмакратызмам і гарачай любоўю да беларускага народа самога творцы. Да таго

ж гэта быў збіральнік-першаадкрывальнік чароўнай песеннай душы, у першую чаргу беларусачак-ліцьвінак, якіх заўважыў яшчэ у той час геніяльны рускі паэт Міхаіл Лермантаў і паказаў у паэме «Ліцьвінка» (нядаўна перакладзенай Станіславам Суднікам).

Без перабольшвання, мастацкім подзвігам можна назваць выданне фалькларыстам ў 1838–1846 гадах тысячы тэкстаў беларускіх народных песень у шасці зборніках пад назвай «Вясковыя песні з-над Нёмана, Дняпра і Дзвіны». Выданне апошніх двух з іх на роднай мове — сведчанне паглыбленага асэнсавання Чачотам сябе і месца свайго народа ў гісторыі. Аб гэтым адкрыта, удумна сказана ў яго спіслай, але глыбока прадуманай прадмове да «Спеваў...».

Намер стварыць гэтае выданне ўзнік яшчэ ў 1996 годзе, калі быў распачаты грандыёзны выдавецкі праект «Беларускі кнігазбор» (ён задуманы на сотні унікальных выданняў). Адкрыў яго том «Ян Чачот», дзе ўпершыню ў выдатным перакладзе шчырага рупліўца, ініцыятара усяго праекта фалькларыста-літаратара Кастуся Цвіркi былі прадстаўлены 24 балоды «Спеваў...» Астатнія 31 па нашай просьбе былі перакладзены паэтам, даследчыкам вытокаў беларускай мовы і культуры Станіславам Суднікам (ніжэй мы падаем прадмовы гэтых перакладчыкаў да сваіх прац). Іх працу прадоўжылі знаўцы беларускай народнай песні і музыкі кампазітары Яўген Петрашэвіч, Лявон Махнач, Пятро Русаў, якія паклалі творы Чачота на мелодыі. Завяршыў гэтую працу выдатны народны музыка і кампазітар, заслужаны артыст Беларусі Васіль Купрыяненка, за што выказваю ўсім ім тут шчырую ўдзячнасць.

Ян Чачот марыў, каб «Спевы...» сляваліся. Аўтар гэтай працы будзе марыць, каб яна стала пасля выданняў «Беларускіх летапісаў і хронік» (1997) у серыі «Беларускі кнігазбор» і грунтоўнай працы летапісца старажытнай Беларусі Міколы Ермаловіча «Беларуская дзяржава Вялікае княства Літоўскае» (2000) мастацка-гістарычнай хронікай будовы магутнай беларускай дзяржавы.

Уступ да «Спеваў...» Станіслава Суднікі

Ян Чачот — беларускі паэт і фалькларыст, сучаснік і сябра Адама Міцкевіча. Пісаў па-беларуску і па-польску. Напісаў шэраг балод. Выдаў 6 фальклорных зборнікаў, каля 1000 песень, у перакладзе на польскую мову і ў арыгінале. Аўтар шэрага іншых твораў і сярод іх 55 балод на польскай мове: «Спевы пра даўніх ліцьвінаў». Гэтыя «Спевы...» вартыя ўвагі ўжо тым, што дагэтуль яны не згадваліся, як бы і не існавалі зусім. Ну і, вядома, чытачу яны былі недаступныя.

У 1996 годзе ў серыі «Беларускі кнігазбор» выйшлі 24 балоды «Спеваў...» у перакладзе Кастуся Цвіркi. І адразу стала зразумела, якому ж народу належаць гэтыя творы. Яшчэ сам Чачот казаў Міцкевічу, што ён вельмі хацеў бы, каб яго балоды заспяваў народ. І заспявалі. Заспявалі менавіта беларусы. У тыднёвіку «Наша слова» Васілём Ліцьвінкам надрукаваны балоды «Спеваў...» з мелодыямі, напісаныя беларускімі кампазітарамі, лепшымі знаўцамі беларускай

музыкі. Паводле ўзгаднення з Кастусём Цвіркам, намі перакладзены астатнія 31 балада. Яны былі надрукаваны ў часопісе «Ад лідскіх муроў» (№ 5, 2001 і № 6, 2002).

Беларусь мае найбагацейшы і найарыгінальнейшы геліяцэнтрычны эпас, заснаваны на глыбінным ведычным разуменні жыцця. Таму нашым прашчुरам не было патрэбы ў стварэнні гістарычнага эпасу ў звыклым выглядзе, але нашая гісторыя мае вялікую колькасць гістарычных асоб і герояў. Ян Чачот, грунтоуючыся на «Хроніцы...» Мацея Стрыйкоўскага і «Гісторыі...» Тодара Нарбута, фактычна стварыў гэты эпас у выглядзе 55 балад пра гістарычных дзеячоў старажытнай Літвы. Героі балад, як рэальныя гістарычныя асобы, так і выдуманя. Але ўсе разам гэта мастацкія творы — 55 гісторыка-мастацкіх мініяцюраў.

«Хроніка...» Стрыйкоўскага мае ў аснове жмудскую версію ўтварэння Вялікага княства Літоўскага. Але ў Чачота ад яе засталася ўжо няшмат. А тыя балады жмудскай тэматыкі, што ўвайшлі ў «Спевы...», ніякай жмудскай версіі не прытрымліваюцца, а адлюстроўваюць жмудскія фрагменты нашай супольнай гісторыі.

Уступ да «Спеваў...» Кастуся Цвірка

«Спевы пра даўніх ліцьвінаў да 1434 года» — гэта паэтычная хроніка падзей ведыйскай Літвы, як некалі называлі ў асноўным землі цэнтральнай і заходняй часткі Беларусі. Ян Чачот задумаў гэты цыкл гістарычных спеваў яшчэ ў філамацкі ці віленскі перыяд свайго творчага шляху, што відаць з яго пісьма да Адама Міцкевіча ад 22 сакавіка 1823 года, у якім ёсць словы: «Думаю паспрабаваць пісаць пра Вітаўта, Альгерда, Кейстута і іншых. Пра іх можна болей гаварыць, чым пра жанчын, трэба паказаць усе іх дзеі. Пагляджу, як гэта мне ўдасца». Паэт змог ажыццявіць сваю задуму толькі пасля вяртання са ссылкі, у 1842–1844 гадах, калі працаваў у бібліятэцы графа Храптовіча ў Шчорсах, багатай гістарычнымі матэрыяламі. Як прызнаецца сам Чачот, у аснову песень ён браў факты са згаданых прац М. Стрыйкоўскага і Т. Нарбута. Сённяшнія беларускія гісторыкі пераканаўча паказваюць памылковасць многіх момантаў тых прац. Ян Чачот, вядома ж, не мог крытычна падысці да летапісных звестак. Адсюль — і яго памылкі. Але трэба ўлічыць, што гістарычныя факты ён апрацоўваў як мастак, акцэнтуючы ўвагу больш на маральным абліччы сваіх герояў.

Свае «Спевы...» аўтар прысвяціў Марыі (Марылі) Путкамер, каханай яго сябра Адама Міцкевіча, шчырай сяброўцы ўсіх філаматаў, з якой Чачот заўсёды дзяліўся сваімі думкамі, якой пасылаў, гэтак жа як і Зосі Малейскай, тэксты ўласных песень для выканання іх на фартэпіяна. Відаць, паэт спадзяваўся, што і «Спевы пра даўніх ліцьвінаў» будуць нейкім чынам спявацца.

Марыі на памяць
з пашанай прысвячаю

Чытаючы «Хроніку літоўскую» Стрыйкоўскага, цяжка ўстрымацца, каб не спяваць услед за ім — такая яна пазычаная, часта нават пераплеценая вершамі. Я чытаў яе і спяваў, складаючы вершы. У гэтых песнях я закрануў далёкія гістарычныя падзеі да смерці Уладзіслава Ягайлы ў 1434 годзе. Як Літва, так і самыя зацятая яе ворагі крыжаносцы — цяпер ужо у мінулым, яны належаць сусветнай гісторыі. Літва з ідалапаклонніцкай стала ўжо хрысціянскай і славянскай, крыжакі цалкам зніклі. Нарбут і Фохт разам з іншымі пісьменнікамі ізноў раскрываюць перад светам жыццё даўніх ліцьвінаў і крыжаносцаў. Чаму б тады і мне не расказаць пра гэта ў жанры кароткай песні, не абражаючы нічыхі нацыянальных, як і нехрысціянскіх пачуццяў? Цяпер жа няма ўжо тых дзікіх ліцьвінаў-ідалапаклоннікаў і крыжакоў, што сілай схілялі іх да хрысціянскай веры. Вычарпаўшы і добра асвятліўшы старажытную гісторыю даўно зніклых народаў, Еўропа захацела выцягнуць з непамяці сярэдневяковую гісторыю народаў новых. Гэтаму паспрыяў цяперашні прагрэс у асвеце, паспрыяла пашырэнне стасункаў паміж народамі, да чаго прычынілася ўдасканаленне марскіх і наземных зносін і, галоўнае, паглыбленне святой веры, любові да бога і да бліжніх. Як мне здаецца, абуджэнне еўрапейскіх народаў не дасць ім згубіцца ў гісторыі, зліцца ў нейкую адну супольнасць. Кожны з іх шукае ў попеле мінуўшчыны сваю славу, свае асаблівасці, даказвае, што і ён заслугоўвае пашаны з боку іншых народаў. Дык няхай жа ні ў кога не выкліча незадаволенасці, калі і ліцьвін успомніць сваю даўнюю славу, каб сціпла, па-хрысціянску расказаць пра яе. Зніклых крыжакі найбольш прыносілі яму шкоды. І ўсё ж ён, яднаючыся толькі з плямёнамі хрысціянскіх славянаў, хоць сам быў ідалапаклоннікам, сваёю крывёю разам з імі засланиў Еўропу ад навалы татарскіх ордаў. Таму наўрад ці ўспамін пра даўніх ліцьвінаў можа выклікаць у каго пярэчанне. Наадварот, тое, што ў іх было добрае, вартае ўхвалы, няхай увойдзе як частка ў агульнаеўрапейскі набытак.

Кожная з гэтых песень заснавана на гістарычных фактах. Узяты яны з «Хронікі» Стрыйкоўскага, што выйшла ў Каралеўцу ў 1582 годзе ў друкарні Астэнберга, і з выдадзенай нядаўна ў Вільні «Гісторыі ліцьвінскага народа» (у дзевяці тамах) шаноўнага пана Нарбута. Трымаўся я храналогіі Стрыйкоўскага, хоць яна шмат дзе памылковая і хоць яе паправіў пан Нарбут.

Я ішоў у сваіх песнях не за датамі, а за старым пісьменнікам, што не толькі апісваў гістарычныя падзеі, але падаваў часта думкі і нават пачаткі некаторых яшчэ ім чутых песень, каларыт даўніны, які я як мага дакладней імкнуўся захаваць.

I. ПРА КЕРНА (1040)

Верш Я Чачота
Пераклад С. Суднікі

Музыка Л. Махнач

Andante maestoso

1. Перш, чым я-на сон ца узы-дзе, ноч зям-лю за-хі-не,
2. 5. 6. 9.

перш, чым ска-жуць аб на-ро-дзе, ён у цем-ры згі-не.

2.

хо - дзіць та-та-та та а -

р, гой та-та-та та а -

а. 3. Кер-наў Керн уз-во-дзіць бу-дзе
4. 7. 8.

по-бач Віл-лі рэч-кі, Керн Літ-ве, а Гім-бут Жму-даі
пасля 9-га

лад да-лі ад-веч-ны ры -

чны. та-та-та та.

Перш чым ясна сонца ўзйдзе,
Ноч зямлю захіне,
Перш чым скажучь аб народзе,
Ён у цемры згіне.

Так Літвы імглою скуты
Дзеі тых стагоддзяў,
Ды ад Керна і Гімбута
Нам святло даходзіць.

Кернаў Керн узводзіць будзе
Побач Віллі-рэчкі,
Керн Літве, а Гімбут Жмудзі
Лад далі адвечны.

Перуна тут шанавалі,
Зніч-агонь палілі,
Дзікай мужнасцю буялі,
Смела ў бой хадзілі.

Аж да Полацка ў Падзвінні
Людства ваявалі,
Латышы ўзамен ліцьвінаў
Дома рабавалі.

Па вяртанні ўлёт напалі
На чужых ліцьвіны,
І нявольнікаў пагналі
Пад свае хаціны.

Керн у грознай бітве згінуў,
Люд аплакваў страту,
Ён нашчадкаў не пакінуў,
Акрамя Паяты.

На Дзяволтве пахавалі,
На гары. Дубочкаў
Там дубраву насаджала
Ля магілы дочка.

Гай дубовы разрастаўся,
Тлеў агонь там Знічны,

Адсылка: Стрыйк., с. 82–85.

Керн (памёр у 1097 г.) — легендарны ліцьвінскі князь, сын Куна, унук міфічнага Палымона. З яго імем звязваюць заснаванне горада Кернаў.

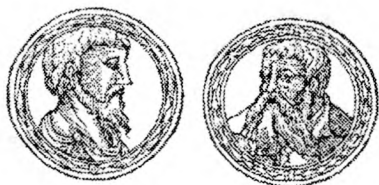
Гімбут — малодшы брат Керна, легендарны князь ковенскі, юрбарскі і жамойцкі. Такое размяшчэнне па старшынстве братоў Керна і Гімбута падкрэслівае малодшасць Жэмайці перад Літвой.

Кернаў першы раз згадваецца як горад у зямлі Трайдзеня, г. зн. у дайнаўскай зямлі. Дайнава на той момант была ўжо славянізаваная. Адсюль і славянская форма назвы горада. Вялікі князь Трайдзень на пэўны час зрабіў яго апорным горадам для барацьбы з крыжакамі, што дало падставу некаторым гісторыкам гаварыць аб пераносе Трайдзенем сталіцы ВКЛ з Новагародка ў Кернаў. Мяркуецца, што сёння гэта мястэчка Кернава ў Літве на поўнач ад Вільні.

Пярун — ведычны бог грому і малапкі. Пярун — славянская інтэрпрэтацыя бога Індры, таксама як і Зеўс — грэчаская інтэрпрэтацыя гэтага бога. Па аналагу з Грэцыяй расійскія навукоўцы доўгі час выводзілі Перуна як галоўнага бога славян. На самай справе галоўным богам славян быў бог Дзіў, што на санскрыце азначае проста Бог. Параўнайма лацінскае Дзее — Бог. Зніч — ведычны бог агню, у тым ліку і пахавальнага, знічка — зорка, якая падае, знікае. Бог Зніч прыходзіў з пахавальным агнём, каб забраць целы памерлых. Этымалагічна слова паходзіць ад дзеяслова «знікаць». Бог «жывога» агню меў імя Жыж або Жыжаль. Яго індыйскі аналаг — бог Агні.

Паята (памерла ў 1173) — напauлегендарная дачка Керна. Розніца ў датах смерці дачкі і бацькі ў 76 гадоў ставіць па меншай меры адну з дат пад сумнеў.

Дзяволтва або Дзевялтова — гістарычная балцкая вобласць. Верагодная першапачатковая назва — Дзевалотва. Насельніцтва — адгалінаванне балцкага племені лотва. Знаходзілася на поўначы Беларусі. Вядома ў летапісах з 1219 года. У 1264 годзе Дзяволтва пасля Нальшчанаў канчаткова заваявана Войшалам і далучана да ВКЛ. Паводле шматлікіх легенд і дастаткова ўмоўных гістарычных сведчанняў сталіца Дзяволтвы горад Дзяволтаў стаяў на рацэ Святой і ў часы Паяты быццам бы быў сталіцай Летапіснай Літвы.

**П. ЖЫВІБУНД ДАРСПРУНГАВІЧ,
КНЯЗЬ ЛІТОЎСКІ,
І МАНТВІЛ ГІМБУТАВІЧ ЖМУДСКІ (1205)**

Верш Я. Чачота
Пераклад С. Судніка
Урачыста

Музыка В. Купрыянскі

Пры Жывібунда і Мантвіла праве
Ліцьвін на полі быў пры рупнай справе.
А як на нівах жыта зелянее,
То край таксама весела квітнее.
Так і ліцьвінаў расцвіла краіна,
І моладзь біцца рвецца за Айчыну.

З мядзведзяў, рысяў шкуры за апратку,
А за прылбіцамі — ікты на шапках.
На дзёрзкіх конях, у сядле дубовым,
З адважным сэрцам, з зддай адмысловай
Выскокваў смела ў Прыпяцкія плыні,
Здабычу вёз дадому наш ліцьвіне.

Адно Альговіч, кіеўскім быў князем,
Дагнаў літву з здабычай адным разам.
На слоніmsкіх палетках бой звязалі,
Ліцьвіны ў пушчы хутка паўцякалі.
Знаёмай сцежкай набягалі зноўку,
Даніны ж Кіеву — ніяк, ніколькі.

Адсылка: Стрыйк., с. 242–245; Нарбут, т. 3, с. 228.

Жывібунд Дарспрунговіч — легендарны ўнук Дарспрунга, які жыў у часы Палямона. Княжыў пасля Керна. У «Хроніцы...» згадваецца пад 1219 г. Перанёс сталіцу Літвы з Дзяволтава ў Кернаў.

Мантвіл (памёр у 1070) — сын Гімбута, бацька Эрдзівіла — легендарнага пачынальніка роду Радзівілаў.

Альговіч — адзін з нашчадкаў кіеўскага князя Алега.

У баладзе гаворка ідзе пра бітву пад Слонімам паміж ліцьвінамі і кіяўлянамі, прайграную ліцьвінамі, за што яны помсцілі сістэматычнымі набегамі на кіеўскія землі.

III. ПАЯТА КЕРНАЎНА, ЖОНКА ЖЫВІБУНДА (1220)

Верш Я. Чачета
Пераклад С. Судніка
Весела

Музыка В. Купрыяненкі

Ой, Паята — добра дочка,
Бацьку ўшанавала,
На кургане гай дубочкаў
Густа насаджала.
Ой, Паята — добра жонка,
Паў-Літвы трымала,
А з пакорай Жывібунда
Слухала, кахала.
Ой, Паята — добра маці,
Сын яе — не песта,
Кукавейт гатоў у раці
Княжы гонар несці.
Ён з падзякай на магіле
Ў памяць для народу
Па-над Зослам вобраз мілы
Выразаў з калоды.
Хоць той помнік згніў праз годы,
Ліпы паўзрасталі,
Да Паяты род за родам
Модлы тут складалі.

Адсылка: Стрыйк., с. 277.

Кукавейт (памёр у 1169) — сын Паяты і Жывібунда. Пасля смерці бацькі заняў пасад. На беразе возера Зосла, паводле легенды, паставіў маці помнік — драўлянае боства, вакол якога ўзнікла капішча. Калі помнік спарохнеў, на тым месцы вырас святы ліпавы гай.

Гаворка тут ідзе пра возера Зосла, што знаходзіцца каля мястэчка з той самай назвай непдалёку ад Кашадора.

IV. ЭРДЗІВІЛ МАНТВІЛАВІЧ (1217)

Верш Я. Чачота
Пераклад С. Судніка
Напоўна

Музыка В. Купрыянска

Памяць князя Эрдзівіла
Для ліцьвінаў слаўна, міла.
Ён прасунуў краю гоні
На абшары Занямоння.
Без вайны, крыві і хіцўства,
А сярод дабразычліўства.

Як панішчыў хан Батыга
Край крывіцкі, далей ліха
Па-над Віслу падалося
І за іх мury ўзялося,
Эрдзівіл у Занямонне
Войска ўвёў на добрых конях.

Над высокаю гарою
Бачыць крушні пасля бою —
Там Наваградак геройска
Біўся супраць дзікіх войскаў.
Люд вакол цяпер блукае,
Князя прыбышчэ вітае.

Змак зноў адбудаваўся,
Князь у горадзе застаўся.
А калі з Арды пасланцы

Дань хацелі дабівацца,
Моцна іх ушанавалі —
Дзве стралы падаравалі.

Князь да Прыпяці кіруе,
Койдан-хан туды ж прастуе.
Марны быў набег чужыны,
Мужнасць ён спаткаў ліцьвінаў,
Нібы пырскі адляцелі,
Узялі ў даніну стрэлы.

Эрдзівіл ахоўваў княства,
Цаліў раны гаспадарства.
Слаўная краіна стала,
Аж да Буга даставала.
Скончыў век у Новагародку,
Слэз па ім было ў дастатку.

Адсылка: Стрыйк., с. 265.

Эрдзівіл, паводле Стрыйкоўскага — сын Мантвіла, паводле Нарбута — сын Рынгольта, жыў у 1197–1240 гадах. Быў валадаром Жмудзі. Меў прызванне Захопнік. Пляменнік Міндоўга.

Занямонне у гэтым выпадку — беларускае левабярэжжа Нёмана.

Батыга — хан Батый (1208–1255), унук Чынгіс-хана, заснавальнік Залатой Арды.

Беларуская гісторыя не пацвярджае факта разбурэння Новагародка мангола-татарами. Наадварот, мангола-татары пад час паходу Батыя «да апошняга мора» не ўзялі ніводнага беларускага горада.

Дзве стралы — у гэтым выпадку абазначае выклік на бітву, абвяшчэнне вайны.

Хан Кайдан — чынгізід, адзін з мангольскіх палкаводцаў. Знайшоў сваю магілу ў Беларусі. Заслугу знішчэння Койдана розныя гісторыкі прыпісваюць розным ліцьвінскім, крывіцкім і дрыгавіцкім князям.

У гэтым выпадку Эрдзівілу прыпісваецца заслуга пашырэння межаў новагародскай зямлі да Буга.

У. МІНГАЙЛА ЭРДЗІВЛАВІЧ, КНЯЗЬ ЛІТОЎСКІ І НОВАГАРОДСКІ

Верш Я. Чачота
Пераклад С. Судніка
Важка

Музыка В. Купрыяненкі

Полацк будзіць звон вячовы
З верхняе званіцы,
І да бою люд гатовы
На пляцы тлуміцца.

Князь Мінгайла ўсердаваны
Полацкім свавольствам,
Хоча помсціць палачанам
Ды з усім геройствам.

Дарам збройны люд храбрыцца —
Князь перамагае,
І крывіцкая сталіца
Браму адчыняе.

З таго часу ў вечнай згодзе
Полацк быў з Літвой,
І не помняць у народзе
Нават бойкі тое.

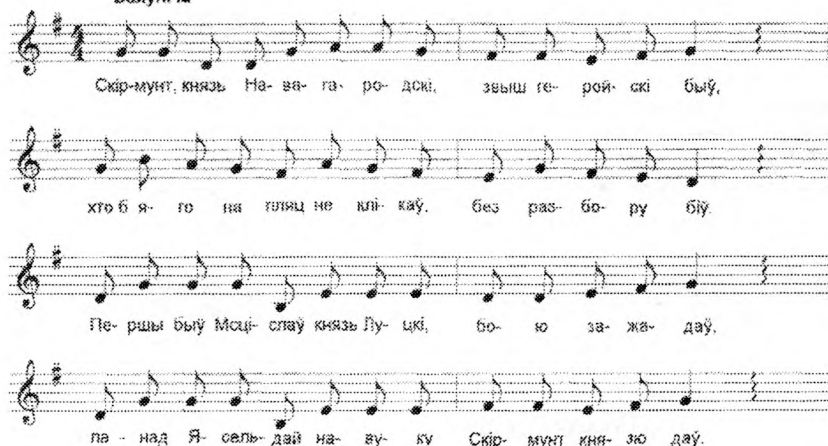
Адсылка: Стрыйк., с. 271.

Мінгайла-легендарны сын Эрдзівіла, князь літоўскі і новагародскі
Падзеі, апісаныя ў баладзе, — з легенд розных часоў.

VI. СКІРМУНТ МІНГАЙЛАВІЧ КНЯЗЬ НОВАГАРОДСКІ (1220)

Верш Я. Чачога
Пераклад С. Судніка
Ваяўніча

Музыка В. Купрыянска

Скір-мунт, князь На-ва-га-ро-дскі, звыш ге-рой-скі быў,
хто б я-го на пляц ні клі-каў, без раз-бо-ру біў.
Пе-ршы быў Мсці-слаў князь Лу-цкі, бо-ю за-жа-даў.
па-над Я-сель-дай на-ву-ку Скір-мунт кня-зю даў.

Скірмунт, князь новагародскі,
Звышгеройскі быў,
Хто б яго на пляц ні клікаў,
Без разбору біў.

Першы быў Мсціслаў, князь луцкі,
Бою зажадаў,
Па-над Ясельдай навуку
Скірмунт князю даў.

Пінск і Тураў, нашы княствы,
Пад уладу ўзяў,
Пагубіў бацькоў уласнасць
Прагны князь Мсціслаў.

Балаклай, царок заволжскі,
Пасланцоў прыслаў,
Дані з Скірмунта прывычнай
Цар той зажадаў.

Скірмунт тут, забыўшы меру,
Рассупоніў гнеў,
Паслам вушы паабрэзваў,
Права не глядзеў.

Ды як змераў з Балаклаем
Сілы ў полі зноў,
Многа ў Койданаўскім краі
Зляцела галоў.

Балаклай там сам на полі
З мурзамі прылёг,
Скірмунт з войскам задняпроўскі
Вытаптаў быльнэг.

І Чарнігаў, і Карачаў
Ён забраў назад
І сыноў сваіх прызначыў
Там наводзіць лад.

Сам вярнуўся поўнаўладным
Па гарачых днях
І ў Наваградку пасадным
Свой закончыў шлях.

Адсылка: Стрыйк., с. 276–282.

Скірмунт — старшы сын Мінгайлы, легендарны прашчур Скірмунтаў.
Братам яго лічыцца рэальны новагародскі князь Гінвіл, а сынамі — рэальныя
ліцьвінскія князі Любарт, Пісімонт і Трайната.

Мсціслаў Раманавіч — князь луцкі.

У гэтым выпадку далучэнне Пінска і Турава — пакуль проста легенда.

Балаклай — хан заволжскіх татар, паводле легенды, загінуў разам з
Койданам.

Вяртанне Скірмунтам Чарнігава і Карачава — толькі легенда.

Мурза — тытул чыноўнікаў на Усходзе.

ВІІ. РЫНГОЛЬТ АЛЫГМУНТАВІЧ, ПЕРШЫ ВЯЛІКІ КНЯЗЬ ЛІТОЎСКІ, ЖМУДСКІ І РУСКІ

Верш Я. Чачота
 Пераклад К. Цыркi
 Урачыста

Музыка В. Купрыянскі

Час ус-пом-ніць нам Рын-голь-та, Аль-гі-мун-та
 сы-на, за-я-нім сла-вут-ай ста-ла
 на-ша ўся кра-і-на. Зай-здасць, ве-да-
 ма, заў-сё-ды ба-чыць толь-кі кры-ва.
 Па-зай-здросці-лі Лі-тве ўсе, што жы-ве шча-
 слі-ва.

Час успомніць нам Рынгольта,
 Альгімунта сына,
 За якім славутай стала
 Наша ўся краіна.

Зайздасць, ведама, заўсёды
 Бачыць толькі крыва.
 Пазаздросцілі Літве ўсе,
 Што жыве шчасліва.

Выйшаў з Кіева са зброяй
 Святаслаў той горды,

З ім Леў, Дзмітрый, а таксама
Курдасовы орды.

Ды Рынгольт іх стрэў на Нёмне,
Дзе падходзіць Дзітва,
І ўсчалася ў момант з тымі
Прыхаднямі бітва.

Кроў цякла ракой, ды йшла там
Зноў на сілу сіла.
Дзень сканаў — Літва ў той сечы
Ворага разбіла.

Бітвы той сляды ля Нёмна:
Сыпанья шчыльна
Курганы ды вёскі імя
Даўняе — Магільна.

Адсылка: Стрыйк., с. 285; Нарбут, т. 4, с. 75, пар. 847.

Рынгольт — сын Альгімунта, бацька Міндоўга, памёр у 1240 г. Постаць дастаткова рэальная.

Святаслаў Усеваладавіч — кіеўскі князь. Леў Данілавіч — князь уладзімірскі. Дзмітрый — князь друцкі.

Курдас — хан заволжскіх татараў, сын Балакляя.

Дзітва — правы прыток Нёмана, упадае ў Нёман на тэрыторыі Лідскага раёна. Паводле Нарбута, Дзітва аддзяляла Літву ад славянскіх зямель.

Наезд паўднёва-рускіх князёў разам з татарамі на Літву быў у рэальнасці, але супрацьстаяў ім не Рынгольт, а Войшалк.

Магільна — вёска гэта не пры ўпадзенні Дзітвы ў Нёман, а ў верхнім цячэнні Нёмана ў цяперашнім Уздзенскім раёне.

VIII. ТРАЙНАТА СКИРМУНТАВІЧ, КНЯЗЬ НОВАГОРОДСКІ, ПАДЛЕССЯ І ЛІТВЫ ПАВІЛЕЙСКОЙ

Верш Я. Чачота
Пераклад С. Судніка

Музыка В. Купрыянскі

Стрымана

Музыкальная партытура з чатырма радкамі. Кожная радка складаецца з нотнага запісу і тэксту пад ім.

Радка 1: Ру- шыць Кур- дас з помстай смер- ці баць-кі Ба- ла- кля- я,

Радка 2: за ім з Кры- му, і з- за Вол- жа, і з На- га- яў згра- я.

Радка 3: Ні- шыць край а- гнём і ме- чам, стаў Ма- зыр аб- клаў- шы,

Радка 4: там над рэч- кай А- ку- нёў- кай стаў Пі- тву ча- каў- шы.

Рушыць Курдас з помстай смерці
Бацькі Балакляя,
За ім з Крыму, і з Заволжа,
І з Нагаяў зграя.

Нішчыць край агнём і мечам,
Стаў, Мазыр абклаўшы,
Там над рэчкай Акунёўкай
Стаў, Літву чакаўшы.

Сцяўся смелы сын Скірмунта
З Курдаса ардою,
Ледзьве ўцёк Курдас памслівы
З цэлай галавою.

Мноству вязняў, што паспелі
Паланіць татары,
Князь ліцьвінскі, князь Трайната
Тут свабоду дарыць.

Ды не выйшаўся без стратаў
Гэты бой упарты,
Пісімунта там Трайната
Страціў і Любарта.

Згінуў князь Сямён там Друцкі,
Курдаса прыцяўшы,
Згінуў князь Андрэй там Луцкі,
Страху панагнаўшы.

Бо адна Літва час доўгі
З цэлае Еўропы
Адбівала аж за Волгу
Дзікіх орд патопы.

Як падсуседзі-краіны
Вычын іх не зганяць,
Людскасць мужных тых ліцьвінаў
Ушануе памяць.

Адсылка: Стрыйк., с. 283.

Трайната — паводле Стрыкоўскага і Нарбута — сын Скірмунта, князь Новагародка, Падлесья і Літвы Завілейскай, бацька Альгімунта, прадзед Міндоўга. Тое ж самае імя насіў жмудскі князь, пляменнік Міндоўга і яго забойца, які сеў на пасад літоўскі на 1263–64 гг.

Курдас сабраў вялікае войска з заволжскіх, казанскіх, нагайскіх і крымскіх татароў.

Акунёўка — рэчка ў ваколіцах Мазыра.

Пісімунт і Любарт — старшыя браты Трайнаты, абодва загінулі пад Мазыром.

Князь друцкі Сямён і князь луцкі Андрэй удзельнічалі ў бітве на баку ліцьвінаў.

Апісваючы перамогу ў гэтай бітве, Нарбут сцвярджае, што ліцьвіны першымі паказалі свету, што татары не з'яўляюцца непераможнымі. Гэта сведчыць пра мужнасць ліцьвінаў і магутнасць ВКЛ, ні адзін з паўднёвых гарадоў якога не быў узяты татарамі.

Барысаў камень

ІХ. БАРЫС ГІНВІЛАВІЧ ПОЛАЦКІ

Верш Я. Чачота
Пераклад С. Судніка
Увядзенне

Музыка П. Русава

Музыкальная партытура з тэкстам і гармонізацыяй:

Прад Бо-гам пнец-ца
кож-ны ча-ла-ве-ча, ка-ро-на го-лаў
кры-с-ці сяр-мя-га, Ба-рыс быў кня-зем
даў-нім ран-ня-веч-ным, а як сьв-роў-ваў
моц сьв-ю і яа-гу. Яш-ча-ці-вось-той
кля-мень над Дзві-но-ю, што ад Дзю-ны ад-
ной не да-лі-мі-лі, дзе крыж і спо-вы:
Да-па-мож, а Бо-жа, твай-му ра-бу Ба-
ра-су, сын Гі-зі-пу, Ча-зі-пу, Твай-
му ра-бу Ба-ры-су, сын Гі-зі-пу.

Яшчэ ці ёсць той камень над Дзвіною,
Што ад Дзісны адной не далей мілі,
Дзе крыж і словы: «Дапамож, о Божа,
Твайму рабу Барысу, сын Гінвілу».

Прад Богам гнецца кожны чалавеча,
Карона голаў крые ці сярмяга,
Барыс быў князем даўнім, раннявечным,
А як скіроўваў моц сваю й адвагу.

Чатыры цэрквы збудаваў святыя,
І над Бярэзінай Барысаў ззяе,
Свабоды Полацку вярнуў старыя
І шчасце, а не слёзы памнажае.

Так сэрца, што набожнае папраўдзе,
Любоў Хрыста якому шчыра, міла,
Дабром да бліжняга краінай радзіць.
Барыс так радзіў, князь і сын Гінвіла.

Адсылка: Стрыйк., с. 273.

Барыс — паводле Стрыйкоўскага і Нарбута, сын Гінвіла, нарадзіўся ў 1146 г., памёр у 1206 г. Княжыў у Полацкім княстве. Узяў у жонкі дачку цвярскага князя і першым з літоўскіх уладароў прыняў хрысціянскую веру. Быў славутой набожнасцю. Меў сына Васіля, ці Рэхвальда. Заснавальнік Барысава.

Рэальна падзеі, апісаныя ў баладзе, кладуцца на эпоху Барыса Усяслававіча Полацкага (1090–1128).

Дзісна — рэчка, прыток Дняпра, і аднайменны горад.

Бярэзіна — правы прыток Дняпра, на якой і стаіць Барысаў.

Мінгайла, які захапіў Полацк, абмежаваў яго вольнасці, а Барыс адмяніў гэтыя абмежаванні.

Вялікі князь і Кароль (Пітоўскі)
МІНДОЎГА
1846-1894г.

Х. КАРАНАВІЧ МІНДОЎГА (1252)

Верш Я. Чачота
Пераклад С. Судніка
Урачыста

Музыка Л. Мазняка

Што гэта за паны? Наваградка званы ча- му ім звонаць
доўга? Ах, гэта ж крыжакі і- дучь ка- талікі, ка-
ра- ня- паць М- надоў- га. У- се на іх блі- шчыць ды
зо- па- тым га- рыць, ад іх наў- кол сця- гле- ці! У- весь твой строй кры- вич, Кры-
ва- Кры- вэй- тву зніч град блі- скам тым блі- дне- е. У-

Што гэта за паны?
Наваградка званы
Чаму ім звонаць доўга?
Ах, гэта ж крыжакі
Ідучь, каталікі,
Каранаваць Міндоўга!

Усё на іх блішчыць
Ды золатам зіхіціць.
Ад іх наўкол святлее!
Увесь твой строй, крывіч,
Крывэ-Крывэятаў зніч
Прад бляскам тым бляднее.

У князя заўтра хрост.
А нас пашле наўпрост
Мо крыжакам на яткі?
Ужо, тыран, сваіх
Пляменнікаў дваіх
Прагнаў з радзімы-маткі.

Міндоўг не верыць, не!
Сваю карысць тут гне –
Ён сам кіруе лёсам.
Ён будзе каралём!
Тры дні — каталіком...
Крыжак жа будзе — з носам!

Адсылка: Стрыйк., с. 328.

Міндоўг (1203–1263) — вялікі князь Вялікага княства Літоўскага. У 1253 г. прыняў тытул караля, быў каранаваны ў Новагародку (цяперашнім Наваградку) — сваёй рэзідэнцыі.

Паводле сённяшняй гістарычнай навукі, Міндоўг каранаваўся ў 1253 г. Розніца ў адзін год паміж сённяшняй наукай і Стрыйкоўскім узнікае хутчэй за ўсё з-за таго, што дзень Новага года быў перанесены ў хрысціянскія часы з велікоднага веснавога 1 сакавіка на восеньскае 1 верасня.

Яткі — бойня, мясныя лаўкі на рынку.

«...Пляменнікаў дваіх» — тут, відаць, размова пра Таўцівіла і Эрдзівіла, ад якіх Міндоўг адабраў іх уладанні ў мэтах умацавання сваёй улады.

Як лічаць гісторыкі, хрыпчэнне Міндоўга было палітычным манёўрам — імкненнем стаць каралём Літвы. Ён адрокся ад хрысціянства ў 1261 г.

XI. МАГЛА МІНДОЎГА. 1263 г.

Верш Я. Чачога
Пераклад К. Цвіркi
Павольна

Музыка Л. Махнача

У На-ва-град-ку да га-туль ёсць га-ра Мін-доў-га.

Там ля-жыць ён, я-го пом-ніць бу-дзе люд наш доў-га.

Быў ён свой ка-роль ліць-він-скі, меў ка-пісь-ці са-лу.

Ды аб-ма-нам жыў. Аб-ман той звеў я-го ў ма-гі-лу.

У Наваградку дагэтуль
Ёсць гара Міндоўга.
Там ляжыць ён, яго помніць
Люд наш будзе доўга.

Быў ён свой кароль, ліцвінскі,
Меў калісьці сілу.
Ды абманам жыў падменаю. Абман той
Звеў яго ў магілу.

Быў прыняў святую веру,
Ды адкінуў вонкі.
Што ж ён гэтак Даўмантовай
Не адрокся жонкі?

Галаву Даўмонт у гневе
Зняў з яго за жонку.
Тым Літву асіраціў ён,
Ліху здаў старонку.

Што ж з таго, што ўздзеў карону
Князь сваёй парою,
Раз не ўстояў перад тою
Жонкаю чужою?

Адсылка: Стрыйк., с. 331.

«Ды абманам жыў» — тут, відавочна, гаворка ідзе перш за ўсё пра яго абманнае хрышчэнне.

Даўмонт — нальшчанскі князь. Забіў Міндоўга за тое, што ён адабраў ягоную жонку, калі тая прыехала на пахаванне сваёй сястры — міндоўгавай жонкі. Калі ў Наваградку стаў княжыць сын Міндоўга Войшалк, Даўмонт уцёк у Пскоў, зрабіўшыся яго ўладаром.

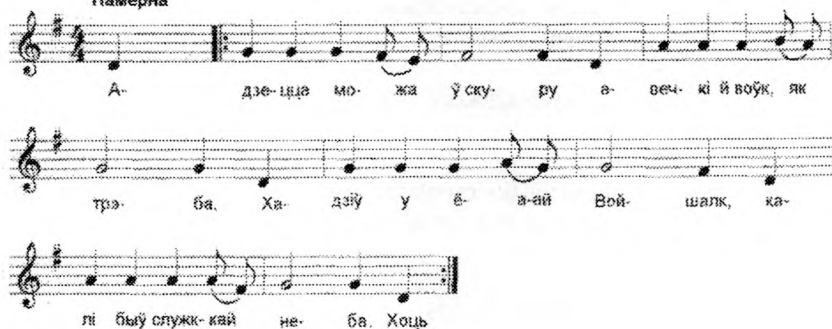

Василь Овчар, Петруша
ВОЙШАЛК
1264, 1268-1269

ХІІ. ВОЙШАЛК АЛЬБО ВАЛЬСТЫНІК МІНДОЎТАВІЧ (1264)

Верш Я. Чачота
Пераклад К. Цяпкі
Памерна

Музыка В. Купрыянскі

Адзецца можа ў скуру
Авечкі й воўк, як трэба.
Хадзіў у ёй і Войшалк,
Калі быў служкай неба.

Хоць быў ён княскім сынам,
Насіў манаха расу.
Надзеўшы нават мітру,
Крыж не кідаў да часу.

Калі ж забілі бацьку,
Ён помсціць стаў ліцьвінам,
Іх забіваў ён безліч
Найжорсткім самым чынам.

Каб край пашырыць, Войшалк
Валынь надумаў, хцівы,
У Льва адняць, прысвоіць
У час нелітасцівы.

Яго ж той ва Уладзімір
Пазваў з ліхім намерам.
Там частаваў ён гасця,
Паіў сваім манерам.

Уночы Леў прыходзіць
У спальню гасця ў тлуме.
З пасцелі ўзняўшы, кажа:
— Яшчэ мо вып'ем, куме?

І, ўзняўшы меч, са словам
Нянавісці, з размаху
Б'е Войшалка. Хто быў там —
Аж анямеў ад жаху.

Такі канец прышоў во
Міндоўгаваму сыну.
Хто ворагам быў людзям,
Хіба б інакш загінуў?

Адсылка: Стрыйк., с. 339.

Войшалк (1223–1268) — князь новагародскі, вялікі князь Вялікага княства Літоўскага (1264–1267), старшы сын Міндоўга. Каля 1254 г., аддаўшы Раману, сыну галіцкага князя Данілы, новагародскую зямлю, пастрыгся ў маначы. Пасля забойства Міндоўга і яго пераемніка стаў літоўскім князем. Войшалк быў забіты Львом Данілавічам, князем валынскім.

Уладзімір — горад на Валыні, цэнтр княства.

Падобна на тое, што Стрыйкоўскі, а за ім і Чачот неаб'ектыўна ахарактарызавалі асобу Войшалка, таму што ўжо ў XVI ст. Войшалк пад імем Лаўрыша выводзіцца як абсалютна станоўчая асоба.

ХІІІ. ПРА ЯЦЬВЯГА КОМАТА (1264)

Верні Я. Чачоті
Переклад К. Іврікі

Музыка Я. Петрашівця

Умерана, сурена

С⁷ F Cm A B C⁷ Dm C⁷ F D⁷

І. Вь пра Ко-ма-та я - ця - га чу-ді,

G F E D C B A G F B C⁷ D B

не? Та-ды у - ва - гв! (Покликає) Бь тої Ко-мат ні-бь

F G A B C E⁷ Cm

ко-ма. Гэй, гэй! Не ся-дзёу ён сіл-нем

Cm 1. 2. 4. C⁷ Cm 3. 5. F Cm A B

до-мі 2. Яр-па-шы-ты.

C⁷ Dm B⁷ Cm A⁷ Cm F Cm C⁷

у-мі-

Cm C⁷ Fm B⁷ G Fm/A⁷ B Cm

зу-рах. Дыг згу-бі-уся ўжо ў Ма-зу-рах.

Fm D⁷ C

Вы пра Комата-яцьвяга
Чулі? Не? Тады — увага!
Быў той Комат — нібы кома,
Не сядзеў ён сіднем дома.

Як надумаў Сарамлівы,
Баляслаў нелітасцівы,
Знішчыць люд той вольналюбый,
Не збаяўся Комат згубы.

З гікам, смела, зухавата
Ў бой імчаў ён, бы на свята.
Біў чужынцаў, прагавіты,
Ды стралой быў сам прашыты.

І паляк, бы звар'яцелы,
Біў яцьвягаў дзень той цэлы,
Бо ўсё ж пана ўжо не мелі,
А ўцякаць яны не ўмелі.

І таму, сыны адвагі,
Ўсе пагінулі яцьвягі.
Іх імя хіба мо рэкі
Захавалі нам навекі.

Хоць даўно без іх Падляшша,
Ды край помніць іх бястрашша.
А ўцалеў з іх хто ў віхурах,
Дык згубіўся ўжо ў мазурах.

Адсылка: Стрыйк., с. 339.

Яцьвягі, альбо ядзвінгі (яшчэ судавы, судзіны) — заходнебалцкія плямёны, якія ў I — пач. II тысячагоддзя н.э. насялялі тэрыторыю паміж Нёманам і вярхоўямі ракі Нараў. Некаторыя гісторыкі лічаць яцьвяжскімі Падляшша, Берасцейскую зямлю, частку верхняга Панямоння. Гісторык XIX ст. Сяргей Салаўёў, адзначаючы смеласць і непакорлівасць гэтага «загадкавага народа», пісаў, што «яцьвягі ў бітвах ніколі не ўцякалі і не здаваліся ў палон, а гінулі разам з жонкамі». Яцьвягі былі амаль поўнасьцю знішчаны ў няроўных бітвах з іншаземцамі. Той жа Салаўёў даводзіць, што рэшткі яцьвягаў быццам бы заставаліся ў яго час на Свідзельшчыне: «Яны рэзка адрозніваюцца ад беларусаў і літоўцаў смуглым тварам, чорнай вопраткай, норавамі і звычаямі, хаця ўсё ўжо гавораць на беларускай мове з літоўскім акцэнтам». Ад яцьвягаў

засталіся некаторыя геаграфічныя назвы, галоўным чынам на Гродзеншчыне. Ёсць там, напрыклад, рака Ятвезь і на ёй жа сяло Ятвезь.

Комат — правадыр яцьвягаў, пра якога не раз упамінаюць летапісы. Загінуў ён 22 чэрвеня 1264 года ў бітве з палякамі.

Кома — камета. Стрыйкоўскі ў сваёй «Хроніцы...» піша пра камету, якая якраз у той час пралятала над зямлёй. Хадзілі чуткі, што быццам ад яе пачаўся у Польшчы мор, які палічылі карай Божай за знішчэнне яцьвягаў.

Баляслаў Сарамлівы — князь кракаўскі і сандамірскі, польскі кароль (1279).

XIV. СВІНТАРОГ УТАНЭСАВІЧ (1268–1271)

Верш Я. Чачота
Пераклад К. Цвіркi
Павольна

Музыка В. Купрыянскі

Як загінуў сын Мендога,
Ўладаром Літва абрала
Князя з Жмудзі Свінтарога,
Бо яго даўно ўжо знала.
Ён амаль быў стагадовы,
Добры сэрцам, не суровы.

Ён Літву не доўга цешыў:
І яго знайшла касая.
Пад гару, дзе замка вежы,
У жалобе люд спяшае
Пахаваць там Свінтарога,
Як і зычыў, ля парога.

Бы ў паход яго прыбралі —
Шабля, лук, кап'ё пры боку.
Выжлаў двух, хартоў звязалі,
З імі — сокала высоку,
Потым ястраба з-пад неба
І каня з сядлом — як трэба.

Гэта ўсё на стос — вам дзіва? —
Узвялі. З слугой адданым!
Падняслі агонь імкліва,
Міг — і ўсё ў віры агняным!
Кінулі ў агонь — да высяў —
Кіпшоры мядзведзяў, рысяў.

Меркавалі: так жа будзе,
Як на гэтым, на тым свеце.
Так жа там ваююць людзі,
Так палююць, ладзяць кляці.
А караскацца на неба
Па крутых гарах там трэба.

Пахавалі Свінтарога
Па-старому, урачыста.
Мы, хто сёння з ласкі Бога
Мае сонца веры чыстай,
Час спрадвечны ўсе ганьбuem.
Свінтарога ж — мы шануем.

Адсылка: Стрыйк., с. 345.

Свінтарог — легендарны князь Літвы (1268–1271). Паводле Нарбута, пражыў 98 гадоў. Упадабаўшы месца, дзе рэчка Вільня (Віленка, Вілейка) ўпадае ў Вілію, папрасіў свайго сына Гермунта пасля смерці спаліць яго цела там паводле спрадвечнага звычаю. Гэтае месца (цяпер цэнтр Вільні) было названа імем Свінтарога. Там была святыня Перуна і палаў вечны агонь — Зніч.

Мендог — адно з імёнаў Міндоўга.

Жмудзь або Жамойць — адна з назваў балцкага племя, продкаў сучасных літоўцаў.

Каб лепш «караскацца на неба», трэба было ў ахвярны агонь кінуць кіпшоры рысяў ды медзведзяў.

**XV. ГЕРМУНТ СВІНТАРОГАВІЧ (1271–1275)
ГІЛІГІН ГЯРМУНТАВІЧ (1275–1278)
РАМУНД ГІЛІГІНАВІЧ (1279)
ТРАБ ГЯРМУНТАВІЧ (1279)**

Верш Я. Чачота
Переклад С. Судніка

Музыка В. Куприяненко

Рухава

Хто жадае ведаць многа
Аб Літоўскім краї,
Пра нашчадкаў Свінтарога
Я вам заспяваю.

Гілігін, Гярмунт, Траб, Ромунд
Мала што зрабілі,
Добра хоць, што ў тыя годы
Згоды не згубілі.

Бо бацькоў сваіх і кроўных
Памяць шанавалі
І Літву на шлях грунтоўны
Шчыра кіравалі.

Часам дзікія ліцьвіны
Польшчу рабавалі,
Парубежныя краіны
Пад мячом трымалі.

Гермунт горад нам пакінуў,
Што завуць Гервяты,
Траб на памяць тут раскінуў
Нашых трабаў хаты.

І што хочаце, каб стала
Вам яшчэ вядома,
Тога знаюць вельмі мала,
Хто сядзіць удома.

Адсылка: Стрыйк., с. 346–353.

Паводле Стрыйкоўскага, а таксама і Нарбута, сын Свінтарога Гярмунт уладарыў у 1271–1275 гадах. Ён меў трох сыноў: Даўмонта Старога, або Цімафея, князя пскоўскага, Гілігіна і Траба. Сынам Гілігіна быў Ромунд.

Гервяты — мястэчка за 65 км на ўсход ад Вільні над рэчкай Алушай. Яго заснаванне Стрыйкоўскі звязвае з імем Гермунта.

Трабы — мястэчка над рэчкай Клавай, у 35 км на поўдзень ад Ашмян у Іўеўскім раёне.

ПРАЙДЗЕНЬ ТРАЙДЗЕНАВІЧ
1276-1283

**XVI. НАРЫМУНТ, ВЯЛКІ КНЯЗЬ ЛІТОЎСКІ,
ДАЎМОНТ УЦЯНСКІ І ТРАЙДЗЕНЬ РАМУНТАВІЧ,
ЛАЎРЫШ, АБО РАМУНТ ТРАЙДЗЕНАВІЧ, МАНАХ
(да 1283)**

Верш Я. Чачота

Музыка В. Купрыянскі

Пераклад С. Судніка

Павольна

Не жадай чужое жонкі,
Сэрцам чута праўда тая,
Што ж, не ўмеў ліцьвін чытаці,
Хай цяпер усё чытае.

Князь Даўмонт, ды з Нарымунтам
Брат быў родны з родным братам,
На ліфляндскага магістра
Дочках дзвюх былі жанаты.

Як Даўмонтава спачыла
Жонка ў смутным, чорным годзе,
Нарымунт паслаў сястрыцу
Брату сэрца разлагодзіць.

Той у братаву ўкахаўся
І не выпусціў з Уцяны.
Нарымунт з вялікай раццю
Наваліўся нечакана.

Уцякаў Даўмонт, і ў Пскове
Князем стаў, ды, быўшы хватам,
Ён па смерці Нарымунта
Так зрабіў з малодшым братам.

Толькі Трайдзень стаўся князем,
Быў Даўмонтам ён забіты,
Палачан і пскавіянаў
На Літву той веў адкрыта.

Ды вайсковы спрыт Лаўрыша
Ад паразы край ратуе,
І Літва таму Лаўрышу
Князем быць тут прапануе.

Ды Лаўрыш пастрыгу верны,
Князем быць ён не жадае,
Ён манах, і манастырнаў
Лёс сабе ён выбірае.

Пад Наваградкам, дзе Нёман
Між лугоў і дрэў віецца,
Ззяе цэрква ад Лаўрыша
І Лаўрышавым завецца.

Адсылка: Стрыйк., с. 358–365.

Паводле Стрыйкоўскага і Нарбута, князь Рамунт меў 5 сыноў: Нарымунта, Даўмонта Малодшага, князя ўцянскага, Трайдзеня, уладара на Палессі, Ольша і Гедра. Трайдзень меў сына Рымунта ці Лаўрыша, манаха.

У баладзе сабраны рэальныя і легендарныя князі ды падзеі з розных часоў: Даўмонт Пскоўскі, бацька Давіда Гарадзенскага, жыў у часы Гедыміна; Лаўрыш, або Войшалк, сын Міндоўга, падаецца як Рамунт Трайдзенавіч і г.д.

Фляндар — інфлянцкі магістр, дзве дачкі якога былі замужам за Нарымунтамі і Даўмонтамі.

Блытаюцца Даўмонт Нальшанскі і Даўмонт Уцянскі.

Масца на ўвазе вялікі князь Трайдзень, а да таго князь Дайнаўскі.

Гаворка вядзецца пра Войшалка, але ўжо пад імем Лаўрыша.

Лаўрышава пад Наваградкам.

XVII. КУРШЫ З СУДАВІ Ў ЧАСЫ ВІЦНЯ (1284)

Верш Я. Чачота
Пераклад С. Судаві

Мучана П. Русана

Хутка H C D7

Ця-ноўца, быццам жора-вы з поўдня, кур-шы ад рад-ных бу-
да-ваў. G F Am Край свой, зраўнаўшы з го-лай пу-сты-няй,
Шырай кі-да-юць з го-рам, ня-ола-вай. H7 B E7
Кліч: Да лід-ві-маў, мы да лід-ві-маў. Am D7
глу-ха раз-нес-па пу-сты-ня, край па-кі-
да-юць кур-шы ра-дзі-мы, мо-ву-ю Am
ба-чаць кра-ну. Кліч: Да лід-ві-маў. H7 B
Мы да лід-ві-маў, глу-ха раз-нес-па пу-
сты-ня, край па-кі-да-юць кур-шы ра-
дзі-мы, мо-ву-ю ба-чаць кра-ну. F H7 C7
край па-кі-да-юць кур-шы ра-дзі-мы. F B
мо-ву-ю ба-чаць кра-ну. F Для запам'ятак

Цягнуцца, быццам журавы з поўдню.
Куршы ад родных Судаваў,
Край свой, зраўняўшы з голай пустыняй,
Кідаюць з горам, няславай.

Сурда вядзе іх вояў аддзелы
Братняй Літвой цераз поле,
Той правадыр, даланёю што ўмелай
Збіў крыжаносца фон Голе.

Склаўшы астатнім боствам ахвяру,
Сурда ў народа пытае:
— Ці тут паляжам, ці з дзецмі пойдзем
Мы да ліцьвінскага краю?

Кліч: — Да ліцьвінаў! Мы — да ліцьвінаў! —
Глуха разнесла пустыня,
Край пакідаюць куршы радзімы,
Новую бачаць краіну.

З сэрцам братэрскім тут іх прымалі,
І там, дзе сёння Эйшышкі,
Па-над Дзітваю тады збудавалі
Куршы сабе тут Кершышкі.

Адсылка: Нарбут, т. 4, с. 320, пар. 1001.

Куршы — балцкае племя, якое жыло ў Судавіі. У 1278–1283 гадах крыжакі спустошылі іх землі, жорстка знішчаючы насельніцтва. Частка куршаў уцякла на Літву.

Паводле слоў Нарбута, з гэтага часу ў Судавіі, быццам у пустыні, надоўга запанавала магільная ціша.

Сурда — правадыр куршаў. Згадвае пра яго і Пётр Дусбург у «Cronica terrae Prussiae».

Фрыдрых фон Голе — рыцар Брандэнбургскага ордэна, камандзір крыжакскага аддзела. На чале сотні вершнікаў рабаваў Судавію, але, калі вяртаўся са здабычай, кемлівы Сурда атакаваў яго і забіў у крывавай бітве.

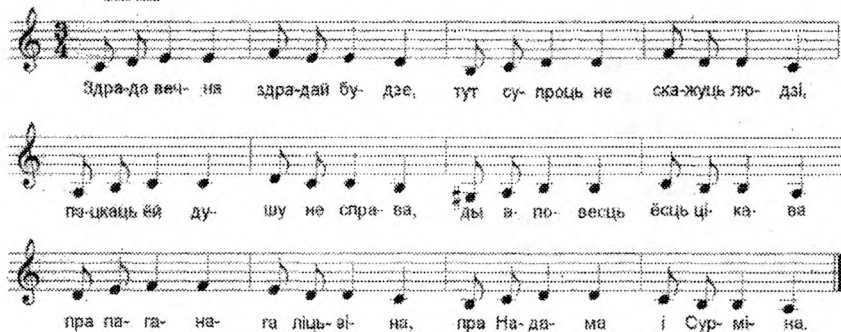
Эйшышкі — горад у сучаснай паўднёвай Літве, непадалёку ад мяжы з Беларуссю.

Кершышкі — мястэчка паміж Лідай і Эйшышкамі, на правым беразе рэчкі Дзітвы.

XVIII. СУРМІН І НАДАМ (1290)

Верш Я. Чачота
Пераклад С. Судзіка
Эпічна

Музыка В. Купрыянкі

Здрада вечна здрадай будзе,
Тут супроць не скажуць людзі,
Пэцаць ёй душу не справа,
Ды аповесць ёсць цікава
Пра паганага ліцьвіна,
Пра Надама і Сурміна.

Князь Сурмін Калайнай княжыў,
Як крыжак прыплыць наважыў?
З хітрай выведкай сваёю,
Каб не даць Літве спакою.
Дык тады Сурмін Надаму
Загадаў прыбрацца ў даму.

Вось Надам наш, як кабета,
Добра ўбраўся, каб са свету
Крыжакоў звясці. Даўмеўся,
Па-над Нёманам усеўся,
Здаўся паннай хрысціянскай
Ды нявольніцай паганскай.

Каб «паненку» ўратаваці,
Лодзь пад бераг кіраваці
Крыжакі распачынаюць.
Рукі «дзеўчыны» хапаюць

Тую лодку, абдымаюць
І ля берага трымаюць.

А Сурмін з сваёй гурбою
Налятае той парою,
Не зважаючы на бога,
Крыжакоў тут да аднога
Без шкадобы выбівае,
Так віжоў ён паважае.

Адсылка: Стрыйк., с. 304.

Сурмін — военачальнік, пра якога Стрыйкоўскі піша як пра абаронцу замкаў у Калайне (1290 г.) і Юнігедзе (1313 г.) і старасту калайнінскім. Яго бацькаўшчынай хутчэй за ўсё былі даўнія землі Куявы.

Надама Стрыйкоўскі прадстаўляе як адважнага і незвычайна дужага ваяра з аддзела Сурміна. Ён добра ведаў польскую мову, таму яму ўдалося ашукаць немцаў, калі прыкідваўся хрысціянкай у няволі.

Калайна — літоўскі замак, што стаяў на беразе Нёмана за Вялонай, найбліжэй да прусаў. Стрыйкоўскі, абапіраючыся на паведамленні Пятра Дусбурга, піша, што 23 красавіка 1290 г. крыжакі, прыплыўшы на караблях, аблажылі 120 абаронцаў замка, якія пад кіраўніцтвам Сурміна ўдала біліся з рыцарамі ордэна. А 12 траўня гэтага ж года крыжацкі комтур з Рагайны Эрнэке загінуў з усёй залогай свайго карабля, трапіўшы ў засаду, учыненую Сурмінам і Надамам.

ХІХ. ЯЖБУТ У ЧАСЫ ВІЦЕНЯ (1290)

Верш Я. Чачога
Пераклад С. Судніка
Памерна

Музыка В. Купрыяненкі

Коль-кі мо-жа здзе- яць шко- ды бляш-ка за- ла- та- я,
як ара-бі-ла нам з Яж-бу-га здраў-цу бляш-ка та- я.
② Ён за гро-шы слаў да-но-сы пра Літ-вы сак-рэ-ты.
Ён за гро-шы-кі тэў-то-наў край пра-даў бы гэ-ты.

Колькі можа здзеяць шкоды
Бляшка залатая,
Як зрабіла нам з Яжбута
Здрайцу бляшка тая.

Ён за грошы слаў даносы
Пра Літвы сакрэты,
Ён за грошыкі тэўтонаў
Край прадаў бы гэты.

На Літву палон з Мазоўша
Гоняць. Яжбут здрадай
Цёмным лесам да крыжацкай
Вывеў іх засады.

Перабег алень дарогу,
Гэты знак пужае.
Яжбут супраць забабонаў
Галаву стаўляе.

Эх, паставілі, як звыклі.
Як заўжды стаўлялі.
Па-над Нарваю буйныя
Голавы паклалі.

Крыжакам добра падводы,
Яжбут долю мае...
Колькі можа здзеяць шкоды
Бляшка залатая!

Ды згрызоты ржа з'ядае
І сумленне будзіць,
Б'еца Яжбут з крыжакамі,
Што ідуць са Жмудзі.

І прабіты вострай дзідай
Здрадны чалавеча,
Крыжаку мячом двухвострым
Палец пакалечыў.

Адсылка: Нарбут, т. 4, с. 341, пар. 1021, с. 346, пар. 1025.

Яжбут — у гістарычных крыніцах згадваецца як ліцывін шляхецкага паходжання, камандзір аддзела, перахрост, які даносіў на сваіх крыжакам. Нарбут, следам за Пятром Дусбургам, так апісвае смерць Яжбута: пабіў яго Генрых Гутсэверт, комтур Балгі, але Яжбут, праткнуты дзідай, яшчэ паспеў адсекчы мячом палец Генрыху.

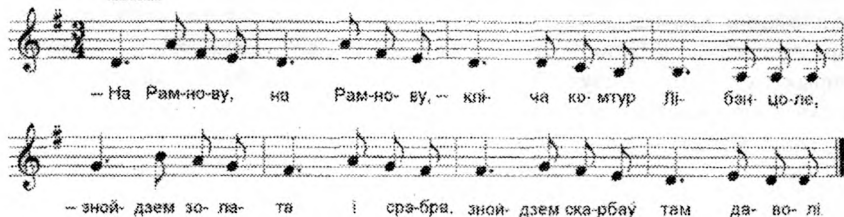
Нарва (Нараў) — рэчка ў Польшчы, правы прыток Віслы.

XX. ЗРУЙНАВАННЕ РАМНОВЫ Ў ЧАСЫ ВПЦЕНЯ (1294)

Верш Я. Чачота
Пераклад С. Судзіна
Важка

Музыка В. Купрыянска

— На Рамнову. На Рамнову, —
Кліча комтур Лібэнцолі,
— Знойдзем золата і срэбра,
Знойдзем скарбаў там даволі.

Ну дык што ж яшчэ патрэбна
Для крыжацкіх прагных вояў,
Што пад ціхім знакам крыжа
На Літву пайшлі з разбоем.

Дрэвы толькі той парою
Шчэ пупышкі распускалі,

І вясной, а не вайною
Песні жаўранкаў гучалі.

Ноч упала на Рамнову,
Край ляжыць у сне цнатлівым,
Пад святыню Нёмнам ціхім
Падплывае злыдзень хцівы.

На валхвоў напалі сонных,
Сеюць смерць і хаты паляць,
Ну а золата крупінкі
Хіба толькі позірк жаляць.

Невялікая здабыча,
Больш галоў нявінных знята,
Сонца ўзносіць над Рамновай
Чорны крыж на дымных шатах.

Бачна з цвердзі Палямона,
Што ў Рамнове ноччу стала,
Больш не трэба абарона,
Бо святыня дагарала.

Заламалі толькі рукі,
Боль скаваў, а Нёмна хвалі
Крыжакоў так, як прынеслі,
Так з сабой назад забралі.

Адсылка: Нарбут, т. 4, с. 364, пар. 1037.

Рамнова — літоўская легендарная дахрысціянская святыня, падваліны якой заклаў легендарны рымлянін Палямон, прапрашчур літоўскіх князёў. Святыню назваў ён Рома нова (Новы Рым). Гарэў у ёй святы агонь, які аберагалі вешчуны. Нарбут апавядае пра Рамнову над Дубісай, у месцы, дзе гэтая рэчка ўпадае ў Нёман, утвараючы свайго роду выпачку. А таму месца тое трэба шукаць наводдаль Сераджу.

Людвік з Лібэнцале (Лібэнцэле) — комтур у Рагайне. Завадатар бітваў супраць ліцьвінаў, меў высокае становішча ў Ордэне, пустопыў Літву. Заняў Рамнову, найсвяцейшае месца для ліцьвінаў, і ў 1294 г. зруйнаваў святыню дашчэнт.

Крыжакі насілі чорны крыж на белым плашчы.

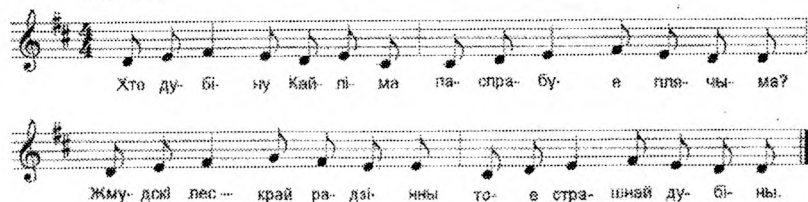
Мова тут вядзецца хутчэй за ўсё пра замак Бісенскі, які стаяў на вяршыні гары Палямона. Замак той узносіўся на правым беразе Нёмана насупраць Рамновы.

XXI. ЖМУДЗІН КАЙЛІМ У ЧАСЫ ВІЦЕННЯ (1298)

Версія Я. Чачота
Пераклад С. Суднікі

Музыка В. Купрыянска

Энергічна

Хто дубіну Кайліма
Паспрабуе плячыма?
Жмудскі лес — край радзінны
Тое страшнай дубіны.

Пан магістар Майнгардзе,
Ты ў апошнім нападзе
Атрымаў, чалавеча,
Той дубінай у плечы.

Дагадзіла дубіна,
І дух цела пакінуў,
Бо дубіну Кайліма
Хто ж спрабуе плячыма?

Жмудскі лес — край радзінны
Тое страшнай дубіны,
А Кайлім у тым лесе
Быў асілак найлепшы.

Адсылка: Нарбут, т. 4, с. 389, пар. 1054.

Пра жмудскага правадыра Кайліма Нарбут піша як пра рэальную гістарычную постаць: у 1298 г. ён пабіў крыжацкага магістра Майнгарда ў бітве пад рэчкай Святой за Юрбаркам, там, дзе гэтая рэчка ўпадае ў Нёман і дзе стаяў замак Пашвенча.

Майнгард Сакс з Квэрфурту — трынаццаты магістр Тэўтонскага ордэна (1288–1299).

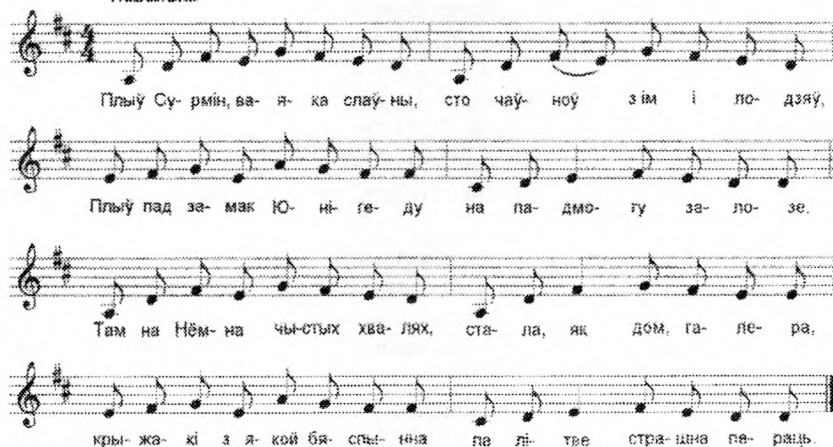
Паводле слоў Нарбута, магістр так моцна атрымаў у плечы дубінай Кайліма, што з той нагоды страціў здароўе і неўзабаве, пасля вяртання дадому, скончыў свой жыццёвы шлях.

XXII. СУРМІН У ЧАСЫ ВІЦНЯ (1313)

Верш Я. Чачота
Пераклад С. Судніка

Музыка В. Купрыявенкі

Павольна

Плыў Су- рмін, ва- я- ка слаў- ны, сто чаў- ноў з ім і ло- дзяў,
Плыў пад за- мак Ю- ні- ге- ду на па- дмо- гу за- ло- зе.
Там на Нём- на чы- стых хва- лях, ста- ла, як дом, га- ле- ра,
кры- жа- кі з я- кой бя- спы- нна па лі- тве стра- шна пе- раць.

Плыў Сурмін, ваяка слаўны,
Сто чаўноў з ім і лодзяў,
Плыў пад замак Юнігеду
На падмогу залозе.

Там на Нёмна чыстых хвалях
Стала, як дом, галера,
Крыжакі з якой няспынна
Па літве страшна пераць.

Волава агнём кідаюць,
Стрэльбаю перунай,
Ды на смерць там не зважаюць
У залозе сто вояў.

Наляцеў Сурмін, і ўцялі
Той галеры канаты,
Вір скруціўся, паляцела
Пад кустоў яна шаты.

І разбілася страшыдла,
Што агнямі кідала

І што замку Юнігедзе
І Літве пагражала.

Шкада толькі, што Сурмін там,
Страціў брата Сталдона,
Ды яго смерць баявая
Будзе слаўнай да сёння.

Адсылка: Нарбут, т. 4, с. 443.

Сурмін — гл. каментарый да № XVIII.

Юнігеда — замак над Нёманам. Іншая назва — Велена. Пётр Дусбург піша, што ў 1291 г. на Вялікдзень крыжакі прыплылі пад Юнігеду на велізарнай галеры.

Храніст апавядае, што гэты крыжацкі карабель з-за сваёй велічыні нагадваў замак. Стрыйкоўскі піша: «Галера вялікая, як замак». Паводле Нарбута, комтур Рагайны Вернер з Ажэльна, які кіраваў крыжакамі пад час нападу на юнігедскі замак, стаў пазней чатырнаццатым вялікім магістрам Тэўтонскага ордэна (1324–1326).

Стрыйкоўскі піша імя «Сталдон або Гасталдон» і мяркуе, што гэта быў прапрашчур слаўнага роду Гаштольдаў. Нарбут піша «Скалдон» і называе яго не братам, а пляменнікам Сурміна.

ПРИНЦ ЛЮБОВ ЛІТОВСКИЙ
ВІДМІНЬ
1283-1315

XXIII. ВІЩЕНЬ, ВЯЛІКІ КНЯЗЬ ЛІТОВСКИЙ (1283-1315)

Верні Я. Чачота
Переклад К. Ціпрік
Умерина

Музыка П. Рукана

Музична партитура з українськими підписами:

Дя на
трон Лі-тви соу Ві-цень, князь ра-шу-чы, муд-ры, сла-ны Кры-жа-
коу ен біу у се чак, ад Лі-вы ад-воу ік стра-лы Сая-та-
рам жва ік ен со-біу, і мш-ча-наї, што воу.
ка-мі прел-ля-іс я-го пад Ры-гу, каб змал-тау-ся з Кры-жа-
ка-мі. Не здар-ва ж і смерць дя
юня-зі не змал-ла усе пад сту-пч-ця. Сам Пя-
рун я-го уня-бе-сы узяу пад водо-піск
бі-ска-ві-ціу, водо-піск бі-ска-ві-ціу

Вера наша, хрысціянска!
Шмат ты ран крывавых мела,
Покуль сэрцы ўсе ў паганскай
У Літве заняць здалела.

Бо цябе, што ўсім вяртаеш
Дабрыню, любоў, спагаду,
Прышчапіць Літве хацелі
Праз пажары, кроў і здраду.

Ордэн той, што меч крывавы
Нёс на ўласных дабрачынцаў,
Што ў набегіх нішчыў Польшчу,
Што біў прусаў, бы злачынцаў,

Што ішоў вайной на ўласных
Святароў ды на рыжанаў,
Жыў рабункамі. Таму так
Шчыраваў «для хрысціянаў».

Мечам злым хрысціў Літву ён,
Пляжыў Жмудзь, знёс мур Рамновы.
На пажарышчах тых ставіў
Ён за замкам замак новы.

Ды на трон Літвы сеў Віцень,
Князь рашучы, мудры, смелы.
Крыжакоў ён біў у сечах,
Ад Літвы адвёў іх стрэлы.

Святарам жа іх ён собіў
І мяшчанам, што раўкамі
Прывялі яго пад Рыгу,
Каб змагаўся з крыжакамі.

Пад Браўнзберг, Каліш і Добжын
Ён хадзіў з сваёй літвой,
Праслаўляў наш край у свеце
Зброяй праведнай сваёю.

Нездарма ж і смерць да князя
Не змагла ўсё падступіцца.

Сам Пярун яго ў нябёсы
Ўзяў пад водбліск бліскавіцаў.

Штат хто ў час той, кажуць, бачыў,
Як між хмар, дзе золак мройны,
На кані, бы месяц, белым,
Пралятаў ён, рыцар збройны.

Адсылка: Стрыйк., с. 336–386; Нарбут, т. 4, с. 352–445.

Віцень (г.н. невядомы — п. каля 1316) — вялікі князь Вялікага княства Літоўскага (1293–1316). Шмат зрабіў для ўмацавання і пашырэння дзяржавы.

Рыжскі архіепіскап быў супраць панавання крыжакоў над Рыгай, яго падтрымлівалі ў барацьбе з імі і рыжане, якія дапамаглі Віценю перамагчы нямецкіх агрэсараў.

Браўнзберг (альбо Бранева), Каліш, Добжын — гарады ў Польшчы.

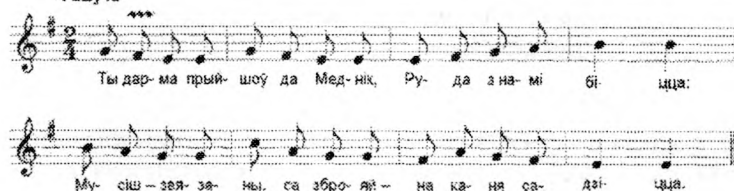
Як паведамляе Тодар Нарбут, Віцень быў забіты грамам. Яго цела адвезлі на капішча Свінтарога і спалілі там згодна са старажытным звычаем.

Аўтар тут падкрэслівае, што з імем слаўнага збройнага рыцара Віценья звязана нараджэнне герба Пагоня.

XXIV. СПАЛЕННЕ КРЫЖАКА РУДЫ Ў ЧАСЫ ГЕДЫМНА (1320)

Верш Я. Чачота
Пераклад К. Цвіркi
Рашума

Музыка В. Купрыянецкі

Ты дарма прыйшоў да Меднік,
Руда, з намі біцца:
Мусіш звязаны, са зброяй
На каня садзіцца.

Ды не ў бой ты зноў паскачаш,
А на стос агністы.
Панясеш багам паклон ты
Ад нас урачысты!

Ехаў Руда, мусіў ехаць
Пад кліч зычны рога,
У гарачыя абдымкі
Віру агнявога!

Бы паходня, гарыць Руда,
А Літва ў гуморы,
Што багам сваім ахвяру
Шле такую ў зоры.

Хоць было ў Літвы быліннай
Шмат паходаў плённых,
Так яна паліла толькі
Крыжакоў палонных.

Адсылка: Стрыйк., с. 318 (з «Хронікі...» Дусбурга).

1. Як расказвае храніст Пётр Дусбург, а за ім і Мацей Стрыйкоўскі, 17 ліпеня 1320 г. пад Меднікамі адбылася вялікая бітва ліцьвінаў з крыжакамі. Пасля перамогі над нямецкімі рыцарамі ліцьвіны, аддаючы ахвяру аднаму з сваіх багоў, спалілі на ахвярным агні аднаго з крыжацкіх военачальнікаў па імені Руда — на кані і ў поўным узбраенні.

XXV. СТАРЫЯ ТРОКІ (1321)

Верш Я. Чачота
Тэраклад С. Судзіна
Умерана

Музыка П. Русава

Музыкальная партитура для вокала и фортепиано. Песня «Старыя трокі» (1321) в тональности G-бемоль мажор, 2/4 метра. Композитор — П. Русава. Текст — Я. Чачота, переклад — С. Судзіна. Темп — умеренно.

Пад вя-чэр-нім я-ным не-бам цень сь-во-га
 ма-ха на ва-лах за-дэр-ва-не-лых
 мо-ліль Бо-га і-ха. Не так ко-лых
 тут бы-ва-ла пры князь Ге-де-м-ну.
 як на ло-вах ба-ла-ла кня-жа дру-
 жэ-на. Тру-бы тру-баць, ту-раў ро-і
 там па-юць і гра-юць. сэр-цаў ома-жэць
 і мядз-ве-дзяў, мё-дзю за-п-ва-юць.

Пад вятчэрнім ясным небам
Цень сівога мніха,
На валах задзірванелых
Моліць Бога ціха.

Не так колісь тут бывала
Пры князь — Гедыміну,
Як па ловах балявала
Княжая дружина.

Трубы трубяць, тураў рогі
Там пяюць і граюць,
Сарнаў смажаць і мядзведзяў,
Мёдам запіваюць.

Спадабалася надзвычай
Князю ў той мясціне,
Абнясе яе ён валам
І муры падыме.

А што звера поўна ў трокі
Тут панабівалі,
Новы замак на тым месцы
Трокамі назвалі.

Нават з Кернава сталіцу
Перанеслі ў Трокі,
Вілли бераг Гедыміну
Добра ўпаў у вока.

Князь Кейстут там княжыў потым,
Між азёрных водаў
Збудаваў ён новы замак
На доўгія годы.

Сёння ордэн Бенедыкта
Тут снуе аснову,
Мо за княжацкія душы
Хто замовіць слова?

Адсылка: Стрыйк., с. 396.

Старыя Трокі (каля 5 км ад Трокаў) вядомыя ад пачатку XIV ст. Ужо князь Гедымін выбудаваў там драўляную цвердзь і, паводле гісторыкаў, перанёс

сюды сталіцу з Кернава. Пазней на гэтым месцы паўстаў замак мураваны. Рэальна і Кернаў, і Трокі былі не больш як баявыя часовыя сталіцы ВКЛ у найбольш напружаныя перыяды барацьбы з крыжакамі. Сталая сталіца да перасяду ў Вільню знаходзілася ў Наваградку.

Гедымін (каля 1275–1341) — вялікі князь Літоўскі (1316–1341), заступіў на пасад пасля смерці свайго бацькі вялікага князя Віценя. Заснавальнік Вільні — новай сталіцы ВКЛ, знакаміты правадыр вайны з крыжакамі, вызваліў ад мангола-татарскага ярма Украіну і Северскую Беларусь. Таленавіты палітык і дыпламат. Паводле Нарбута, меў 7 дачок і 7 сыноў, з якіх найбольш слыннымі сталі Альгерд і Кейстут.

Слова «трокі», як і многія назвы гэтай зямлі, не мае дакладнага тлумачэння. Літоўцы спрабуюць тлумачыць гэтае слова ад літоўскага слова «trakas», якое абазначае парубку — месца, на якім часта будаваліся цвердзі-замкі. Аўтар выводзіць назву Трокі ад «трок» — торбаў пры сёдлах, што служылі для прытарочвання паляўнічых трафеяў: звяроў і птушак. Стрыйкоўскі гэтак жа тлумачыць гэтае слова. Аднак уся праблема заключаецца ў тым, што гэтую і многія іншыя назвы трэба тлумачыць з дайнаўскай (яцвяжскай) мовы, якая, на жаль, практычна невядомая.

Пра Кейстута гл. № XXXIX.

Гаворка тут пра мураваны замак, пабудаваны Кейстутам на выспе пасярод возера Гальвэ.

На пачатку XV ст. Вітаўт Вялікі пабудаваў у Старых Троках касцёл і кляштар для манахаў-бенедыктынцаў. Яны знайходзіліся ў Старых Троках да паловы XIX ст. (у часы Яна Чачота да ордэна належала таксама тэрыторыя былога замка, тады ўжо зруйнаванага).

Герб Вітыні

XXVI. ТУРАЎ РОГ ГЕДЫМІНА (1321)

Верш Я. Чачота
Пераклад К. Ціркві

Музыка Я. Петраўскага

Умерана, урачыста

F#m D F#m7 Hm7 A D:F# Dm:F F#m
 F#m E D H Dm F#m
 1. Тут, у Ві-лий, на га - ры, на га - ры
 D C# Hm Gm/B A C# F#m E A G# F# F E7 F#m
 Ту - ра - вай ая - до - май Ге-ды-мін пад стро-май
 G# A Hm (C#) D Hm7
 ту - ра ушай быў пры га - ры, на ра - ры. На
 E:C# F#m A G# F#m E F#m D E F#m
 га - ры.

Тут, у Вільні, на гары
Туравай, вядомай,
Гедымін над стромай
Тура ўклаў быў пры бары,
На гары.

Нам на памяць тураў рог
Быў пазалачоны,
Гожа аздаблены.
Князь яго схаваў у лёх,
Тураў рог.

З рога тога Вітаўт піў
Разам з каралямі,
З важнымі панамі,
Як іх з'езд у Луцку быў,
З рога піў.

Падарыў князь гэты рог
За сталом, па-людску
Зыгмунту ў тым Луцку,
Ды Літве ён не памог...
Дзе ж той рог?

Адсылка: Стрыйк., с. 397.

Легенду пра тое, як Гедымін забіў каля ракі Віленка тура і як ён заснаваў там горад Вільню, апрача Стрыйкоўскага падаюць яшчэ іншыя пісьмовыя крыніцы.

Як паведамляе Стрыйкоўскі, Гедымін загадаў аздабіць рогі забітага ім тура золатам і дарагімі камянямі і захоўваў іх як рэліквію сярод сваіх каштоўнасцяў.

У Луцк (Валынь) з'ехаўся ў студзені 1429 г. Вялікі князь вялікага княства Літоўскага Вітаўт, польскі кароль Ягайла і рымскі імператар Зыгмунт I. Апошні выказаў там прапанову абвясціць Вялікае княства Літоўскае каралеўствам і каранаваньне Вітаўта. За гэта Вітаўт, які хацеў быць каралём дзеля ўмацавання дзяржавы, шчодро адарыў Зыгмунта I, аддаўшы яму нават самую дарагую радавую рэліквію — прыгожа аздаблены тураў рог Гедыміна.

XXVII. ЗАСНАВАННЕ ВІЛЬНИ (1322)

Верш Я. Чачота
Переклад К. Цвіркi
Напеўна

Музыка В. Куприяненкі

На гары, дзе замкаў вежы,
Дзе палаў зніч Свінтарога,
Гедымін забіў калісьці
З лука тура немалога.

Вельмі ўсцешаны здабычай
Незвычайнаю такою,
Па бяседзе лёг спачыць ён
На траве па-над Вяллёю.

Зоркі свецяць, ветрык вее.
Бачыць князь у сне шчаслівым:
Перад ім стаў воўк жалезны,
Бляск на латах — пералівам.

А завяў — заклала вушы:
Бы ваўкоў была тут зграя.
— Што ж ён значыць, сон мой дзіўны? —
Князь, прачнуўшыся, пытае.

Тут Крывэ-Крывейт Ліздзейка
Гэтак мудры сон тлумачыць:
— Князь, вялікі Гедыміне,
Воўк той — замак новы значыць.

Гэта ж будзе тут во замак,
Горад велічны тут будзе.
Галасы ж ваўкоў — то слава
Пра яго, што пойдзе ў людзі.

Князь паслухаў гэту раду
І, абдумаўшы, без спрэчкі
Горад тут заклаў, што Вільняй
Ён назваў ад Вільні-рэчкі.

Адсылка: Стрыйк., с. 397.

Легенду пра заснаванне Вільні выкарыстоўвалі ў сваіх творах многія пісьменнікі і паэты, у тым ліку і Адам Міцкевіч.

Паводле сучаснай гістарычнай навукі, Вільня была заснаваная ў 1323 г. Гл. каментарый да № X.

Давид Гарадзенскі.

Малюнак
В. Статчанюка

XXVIII. ДАВІД, СТАРАСТА ГАРАДЗЕНСКІ, У ЧАСЫ ГЕДЫМІНА (1322)

Верш Я. Чачота
Пераклад К. Цімош
Умерана, былізна

Музыка Я. Пятравічыча

1. Па-пад Нём - нам у Га - род - ні ко - лось

за - мак моц - ны стаў. Шмат ра - зю кры - жак ды ма - зур хма - ры

сгрэў па ім пу - скаў. 2. Быў за ста - ра - сту ў тым

зам - ку сме - лы, год - ны муж Да - від. Мчаў з дру -

жы - на - ю па Ро - вель праз кры - жацкі кра - я -

від. Мчаў з дру - жы - на - ю па Ро - вель

праз кры - жацкі кра - я - від.

Па-над Нёмнам у Гародні
Колісь замак моцны стаў.
Шмат разоў крыжак ды мазур
Хмары стрэл па ім пускаў.

Быў за старасту ў тым замку
Смелы, годны муж Давід.
Мчаў з дружнай ён на Рэвель
Праз крыжаккі краявід.

Шмат дабра ўзялі там воі,
Тысяч пяць паненак з ім.
Болей быў ліцьвін давольны,
Як здаўна, палонам тым.

А пасля Давіда ў помач
Гедымін Лакетку даў.
Хоць дапяў ён да Франкфурта,
Ды палону там не браў.

Бо, йдучы назад героем,
Меўся ўзяць мазураў ён.
Толькі ў гэтых гайдамакаў
Сам Давід знайшоў свой скон.

Мазур быў з канём падкраўся
Ды яго й прашыў наскрозь.
Наш Давід славы тут жа
Цяжка ўпаў, бы дужы лось.

Адсылка: Стрыйк., с. 388–405.

Давід (пам. 1326) — сын нальшанскага, а затым пскоўскага князя Даўмонта, гарадзенскі стараста, зяць Гедыміна і яго правая рука, надвыдатнейшы ліцьвінскі палкаводзец.

Рэвель (зараз Талін) — на той час уладанне караля Даніі.

Уладзіслаў I Лакетка (1260–1333) — польскі кароль, які у 1325 г. заключыў дамову з ВКЛ супраць крыжакоў. Узмацніў уладу, ажаніўшы свайго сына Казіміра з Альдонай, дачкой Гедыміна (гл. № XXIX).

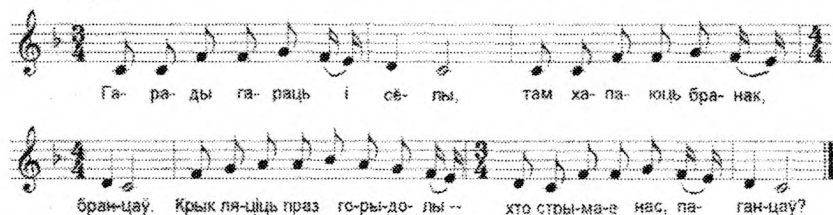
Франкфурт над Одарам — нямецкі горад, размешчаны на левым беразе Одэра.

Гайдамакі — ваяры, коннікі.

XXIX. АЛЬДОНА
ГЕДЫМІНАВА ДАЧКА
(1325)

Верш Я Чачота
Пераклад К. Цвіркi
Стрымана

Музыка В. Купрыяненкі

Гарады гараць і сёлы,
Там хапаюць бранак, бранцаў.
Крык ляціць праз горы-долы,
Хто стрымае нас, паганцаў?

Тых лясных ліцьвінаў дзікіх,
Што так польскі край дратуюць?
Смерць ізноў нясуць на піках,
Ці каго хоць пашкадуюць?

Каб задобрыць іх, Лакетка
Шле сватоў да Гедыміна,
Хоць яшчэ сын-малалетка,
Просіць зяцем быць для сына.

Гедымін аддаў Альдону
Ў жонкі тому Казіміру.
Што ж, цяпер ім абарону
Разам ладзіць дзеля міру.

Тысяч шмат ішло палонных
У пасаж тады Альдоне.
Мчаў картэж вазкоў шматконных
У край польскі ў бомаў звоне.

Радасць скрозь у местах, сёлах,
Скрозь надзеі ўваскрасаюць.

Богу моляцца ў касцёлах,
Слёз шчаслівых не хаваюць.

Прыгадайма ж свята тое —
Гэтак цешыліся людзі!
З добрай згадкай штось святое,
Можа кожны з нас набудзе.

Адсылка: Стрыйк., с. 404–405.

Альдона — трэцяя з сямі дачок Гедыміна, нарадзілася каля 1310 г. Перад замужжам прыняла хрышчэнне і атрымала новае імя — Ганна. Гэты шлюб з каралеўскім сынам паспрыяў ўмацаванню стасункаў паміж Польшчай і Вялікім княствам Літоўскім.

Казімір III Вялікі (1310–1370) — польскі кароль (ад 1333 г.).

Як падае Нарбут, Альдоне ў пасаг былі апрача ўсяго перададзены 24 тысячы польскіх і мазавецкіх палонных. Вяртанне іх было для Польшчы сапраўдным святам.

XXX. АЛЬГЕРД І МАРЫЯ Ў ЧАСЫ ГЕДЫМІНА

Вернік Я. Качута
Пераклад К. Ціфры

Музыка Я. Петранавіча

Умерам, з мільямі

Альг

1. Над Дзві-но-ю дзе-віч-е-чар, тут Аль-герд з рад-ні-ю.

Тыя

В

браць пры-е-хаў шлюб з кн-зё-ўнай на-шай ма-ла-до-ю.

В

Браць пры-е-хаў шлюб з кн-зё-ўнай на-шай ма-ла-до-ю.

Над Дзвіною дзевіч-вечар,
Тут Альгерд з раднёю:
Браць прыехаў шлюб з князеўнай
Нашай маладою.

Замак віцебскі ўсе свечкі
Сёння азараюць.
Ёй князеўне, ёй Марыі,
Косу распіятаюць.

Не плач, красна, не плач, міла,
Хто б слязу ёй выцер?
І табе руку, і княству
Падае той рыцар.

З ім табе і ўсяму княству
Зажывецца ў шчасці.
Вы забудзеце з Літваю
Гора ды напасці.

Ты ідзі за князя з Богам,
Каб жыць разам вечна.
Шчасце княстваў тых, што разам
Звязаны сардэчна.

Адсылка: Нарбут, т. V, с. 8.

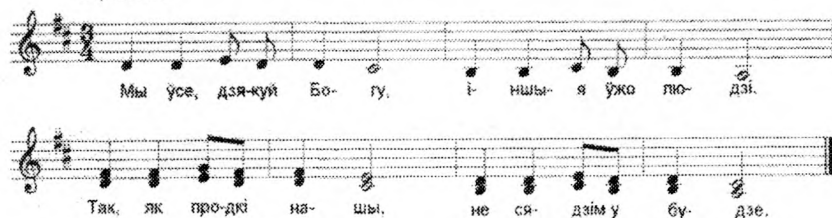
Альгерд (каля 1296–1377) — вялікі князь Вялікага княства Літоўскага (1345–1377), трэці сын Гедыміна, бацька 12-ці сыноў (Ягайлы, Свідрыгайлы і інш.). Узяў у жонкі дачку віцебскага князя Яраслава Марыю, а калі яна памерла — дачку цвярскага князя Юльяну.

Віцебскае княства канчаткова ўвайшло ў склад Вялікага княства Літоўскага ў 1320 г.: яго атрымаў Альгерд ва ўладанне як бацькоўскаю спадчыною жонкі.

XXXI. ЖАХЛІВЫ ПАДЗЕЛ ЗАБЫЧЫ (1326)

Верш Я. Чачота
Пераклад К. Цвірка
Стрымана

Музыка В. Кутрыявіцкі

Мы ўсе, дзякуй Богу,
Іншыя ўжо людзі.
Так, як продкі нашы,
Не сядзім у брудзе.

Рабаваць не едзем,
Кожны працай слыжны.
А не так, як колісь
Дзеялі ліцьвіны.

Па адзінай жонцы
К сэрцу прытуляем,
Рабаваных жонак
Мы цяпер не маем.

У часы былыя
Князя Гедыміна
Бачыў пад Франкфуртам
Немец меч ліцьвіна.

Продкі нашы часта
Ў свеце рабавалі,
У палон паненак,
Моладзь толькі бралі.

Неяк два ліцьвіны
Спрэчку распалілі —
Гожанькую панну
Між сабой дзялілі.

Не маглi да згоды
Ўсё прыйсцi абое.
Сварку немалую
Усчынілі воi.

Ухапіў адзін з іх
Меч свой у хвіліну,
І рассек з размаху
Напалам дзяўчыну.

Зганьбіў імя й род свой
Ён ад зверства тога.
Мужнасці адзнака —
Не караць слабога.

Гэта нам навука,
А ўсім ім хай будзе
Супачын, збавенне —
Гэтак зычаць людзі.

Адсылка: Стрыйк., с. 323.

Старыя хронікі звязваюць з апісаным тут выпадкам забойства Давіда Гарадзенскага.

Апісваючы ў сваёй «Хроніцы...» гэты «падзел здабычы», Пётр Дусбург апавядае, што ліцьвін, рассекшы напалам прыгожую панну, сказаў: «Я раздзяліў яе на дзве часткі — хай кожны з нас возьме тую, якая яму падабаецца».

Портрет великого литовського
ГЕДИМІНА
(1240-1341)

XXXII. ГЕДИМІН ВІЦЕНЕВІЧ, ВЯЛІКІ КНЯЗЬ ЛІТОЎСКІ (1328)

Верш Я. Чачота
Переклад К. Цвірки

Музыка В. Курьянєнкі

Галасячы

Плач, Літва, — така страта
У цябе сягоння:
Твайго князя Гедыміна
Смерць знайшла ў Вялоне.

Бараніў ад зграй крыжацкіх
Нас ён па-геройску.
Сёння сам ад рук тых хіжых
Паў ва ўласным войску.

Дзіва ў немца: б'е здалёку
Жудасная зброя!
Гром, маланка — і няма ўжо,
Гляньце, князя-воя!

Кроў струменем палілася
З тых грудзей трывалых,
Што Літву ўсю засланылі
Ад ліхой навалы.

Ты чаму ж пакінуў, княжа,
Край, дзяцей уласных?
Ці ж яды тут не ставала,
Ці дзяўчатак красных?

Ці ж ты Кіевам, Валынню
Не ўзмацніў дзяржаву?
Ці ж з суседзьмі не здрадніўся
Нам і ім на славу?

Дык чаму ж ты нас сам-насам
З немцамі пакінуў?
Без цябе як абаронім
Мы ад іх Айчыну?

Плач, Літва! Такая страта
У цябе сягоння:
Твайго князя Гедыміна
Смерць знайшла ў Вялоне.

Адсылка: Стрык. с. 409.

Гл. каментарый да № XXV. У сапраўднасці Гедымін загінуў у 1341 г.

Вялона — абарончы замак у Жамойці, на беразе Нёмана. Непадалёку крыжакі пабудавалі яшчэ адзін замак — Баербург. Якраз пры яго штурме, як паказваюць гісторыкі, і загінуў Гедымін.

«Жудасная зброя...» — крыжакі скарысталі ў той бітве гарматы, адно з каменных ядраў і трапіла ў Гедыміна.

У выніку пераможных бітваў з валынскімі і кіеўскімі князямі Гедымін заваяваў Кіеў і Валын і пасадзіў там сваіх набліжаных.

Маецца на ўвазе парадненне Гедыміна з польскім каралём Лакеткам праз жаніцьбу іх дзяцей.

Вялікі князь Літоўскі
ВІТАУТ (ВЯЛИКІ)
1314-1392

XXXIII. ЯЎНУТА ГЕДЫМІНАВІЧ, ВЯЛІКІ КНЯЗЬ ЛІТОЎСКІ (1329)

Верш Я. Чачота
Пераклад К. Ціркi

Музыка В. Купрыянскі

Напружана

Ша-бля ры-ца-рам не ро-біць, як і кня-зем мі-тра.

Да-ка-заў то до-бра Кей-стут, што ўмеў дзе-яць хі-тра.

Мень-шы брат Яў-ну-та, князь ???, то-лькі спаў на тро-не.

Ды шум Кей-сту-та-вай змо-вы князь па-чуў спра-со-ння.

Шабля — рыцарам не робіць,
Як і князем — мітра.
Даказаў то добра Кейстут,
Што ўмеў дзеяць хітра.

Меншы брат Яўнута, млявы,
Толькі спаў на троне.
Ды шум Кейстутавай змовы
Князь пачуў спрасоння.

Босы ўцёк у кажушку ён
У снягоў сувоі.
Ды яго злавiлі ў лесе
Кейстутавы воі.

Хоць сябры Альгерд і Кейстут,
Не было ў iх веры:
Княства долі змацавалі
Добра на паперы.

Стаў Альгерд вялікім князем —
Жыць ліцьвінскай славе!
А Яўнута ва ўладанне
Аддалі Заслаўе.

Меў ён розум, не ірваўся
За сваё да бою.
Не заліў, як Свідрыгайла,
Ён Літву крывёю.

Адсылка: Стрыйк., с. 412–413.

Яўнута (альбо Яўнут, Яўнуцiй) — вялікі князь Вялікага княства Літоўскага (1341–1345), сёмы, самы малодшы сын Гедыміна. Заступіў на трон згодна з тэстаментам бацькі адразу пасля яго смерці. Быў занадта спакойны, «лянівы», яго неўзабаве прагналі з вялікакняскага пасада ягоныя больш энергічныя браты Альгерд і Кейстут. Вялікім князем стаў Альгерд са згоды Кейстута, які ўзяў у княжанне Жамойць і Трокі. Яўнута ж аддалі Заслаўе.

Свідрыгайла (Баляслаў, каля 1370–1452) — вялікі князь Вялікага княства Літоўскага (1430–1432). Сын Альгерда. Вёў барацьбу з Жыгімонтам Кейстута-вічам за вялікакняскі пасада, дзеля чаго ўступіў у саюз з Лівонскім ордэнам.

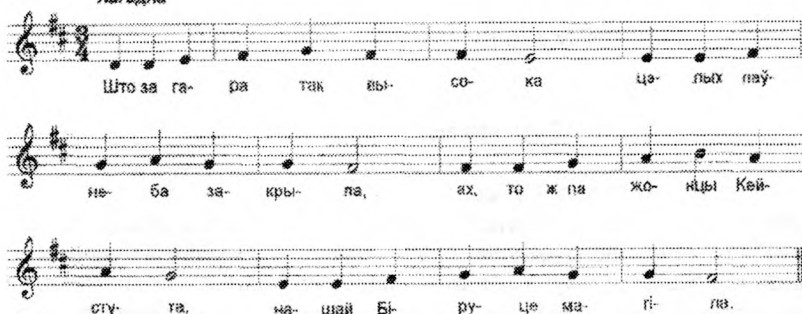

Бірута — жонка Кейстута.
Поводля гравюри XIX ст.

XXXIV. БІРУТА — ЖОНКА КЕЙСУТА

Верш Я Чачота
Переклад К. Цвіркi
Лагодна

Музыка В. Куприявскі

Што за гара так висока
Цѣлых паўнеба закрыла?
Ах, то ж па жонцы Кейстута,
Нашай Біруце магіла.

Добрай пякноты дзяўчына,
З дзіўным задумным абліччам,
Людзям зямная багіня
І вейдалотка пры Знічы.

У панадморнай Паланзе
Кветкі ў лугах сабірала,

Свежа звітыя вяночкі
Ў Зніч на ахвяру кідала.

Мела для беднага люду
Сэрца паўнюткім спагады,
Чыстай Біруты малітве
Кожны нямоглы быў рады.

Князь укахаўся ў дзяўчыну,
Што люд уздымаў пад аблогі,
Клятвы парваў вейдалоткі,
Вывез гвалтоўна на Трокі.

Склікаў братоў і баяраў,
Гучнае зладзіў вяселле,
І з паўбагіняй каханай
Птушкай гады паляцелі.

Моцна яе ўсе любілі,
Славілі ўсюды, што сілы,
Берасце штурму пазбегла,
Бо ў ім Бірута гасціла.

Годы ж калі дагарэлі,
Люд ёй насыпаў магілу
На тым пагорку, дзе колісь
Зніч ахвяровы паліла.

Кожны і сёння на Жмудзі
Знае святую Біруту,
Знае, як маці Вітаўта,
Знае, як жонку Кейстута.

Адсылка: Стрыйк., с. 449.

Бірута (каля 1333—перад 1384) — дачка жмудскага ўладара Відзіманта. Старыя хронікі апавядаюць, што яна была вейдалоткай у Паланзе. Каля 1349 г. вышла замуж за Кейстута. З усіх дачок і сыноў, што нарадзіліся ад гэтага шлюбу, найвыбітнейшым быў Вітаўт Вялікі.

Гэта гара Біруты ў Паланзе, дзе, паводле легендаў, апісаных у хроніках, пахавана Бірута.

Не давяраючы Ягайле і прадчуваючы небяспеку, у 1382 г. Кейстут выслаў сваю жонку Біруту ў Берасце Куяўскае, горад у Польшчы, у якім уладарыў яго зяць Генрык, князь Куяў і Мазоўша, муж дачкі Кейстута Рынгайлы.

Князь Кейстут

XXXV. НОВЫЯ ТРОКІ

Верш Я. Чачота
Пераклад С. Судніка

Музыка В. Купрыянскі

Павольна

Ноч на-кры- па свет ху- сцін- кай шэ- рай і зя-
рні- стай, па а- зе- рцы плыў ча- ве- нчык
1. па ва- дзі- цы чы- стай. 2. Во- ды а- дбі- ва- юць.

Ноч пакрыла свет хусцінкай
Шэрай і зярністай,
Па азерцы плыў чаўночак
Па вадзіцы чыстай.

У чаўночку тры ліцвіны
Мірна размаўляюць,
Паглядаюць, як руіны
Воды адбіваюць.

Тыя замкі паўздымала
Далоня Кейстута,
Тут калісьці красавала
Кветкаю Бірута.

Матылькоў Вітаўт малынькі
Тут лавіў вясною,
Лук з тугою цецівенькай
Рыхтаваў да бою.

Тут Кейстут меў адпачынак,
Як з вайны прыходзіў,
Тут да новых мужных чынаў
Думкамі даходзіў.

Як жа шмат тут успамінаў
Крыюць сном глыбокім,
Занядбаная руіны
Велічавых Трокаў.

Аплывай жа ты, азерца,
Ціхі той закутак,
Захавай у людскіх сэрцах
Памяць пра Кейстута.

Адсылка: Стрыйк., с. 396.

Новыя Трокі, або Трокі — горад, заснаваны ў другой палове XIV ст. Кейстут пабудаваў там замак і перанёс туды сталіцу са Старых Трокаў.

Паводле высноваў, якія можна зрабіць з карэспандэнцыі філаматаў, гэты верш мае пэўныя аўтабіяграфічныя рысы. Вечарам 10 ліпеня 1823 г. Адам Міцкевіч і Ян Чачот прыйшлі з Вільні пехатою ў Трокі, каб адведаць прэзідэнта філаматаў Юзафа Яжоўскага, які жыў у кляштары троецкіх бенедыктынцаў. Утраіх («тры ліцьвіны») плавалі на лодцы па троецкім возеры. Гэта былі апошнія шчаслівыя хвіліны, праведзеныя ў гурце блізкіх сяброў перад арыштамі.

XXXVI. ПРА КНЯЗЬКОЇ КАРЯТАВІЧАЎ У ЧАСЫ АЛЬГЕРДА (1331)

Верш Я. Чачота
Пераклад К. Цыркi

Музыка В. Куцярэньска

Велічна

Хто пустэльнай край свой зробіць,
Той не варт і згадкі.
Хто ж яго ўзвысіць, будучь
Помніць і нашчадкі.

Як прагнаў Альгерд татараў
Аж пад Волгу ў поле,
Карыята за геройства
Даў сынам Падолле.

І яны — ад стрэл ды мечаў
Хеўры ваяўнічай —
Заснавалі замкі: Бэкат,
Смотрыч над Сматрычай.

На рацэ той, дзе ўвесь бераг
Камянямі скуты,
Карыятавічы ўзнеслі
Камянец славыты.

Меджыбож і Церабоўля,
Вінніца з Браславам
Па-над Бугам — гарады іх,
Помнік іх і слава.

Так князі з Новагародка
Дзеялі ў Падоллі.

Не забудуць слаўных дзеяў
Іхніх тут ніколі.

Хай жывуць у гарадах іх
Людзі ўсе пчасліва,
І сыноў тых Карыята
Памянуць зычліва.

Адсылка: Стрыйк., 416–418.

Карыятавічы — унукі Гедыміна, дзеці яго сына Карыята Міхала, які ўладарыў у Наваградку. Гэта — Юрка, Аляксандр, Тодар і Канстанцін. У 1363 годзе яны дапамаглі Альгерду разбіць татарыў пад Сінімі Водамі, за што атрымалі ва ўладанне Падолле (на Украіне).

Гэта былі яшчэ часы Гедыміна.

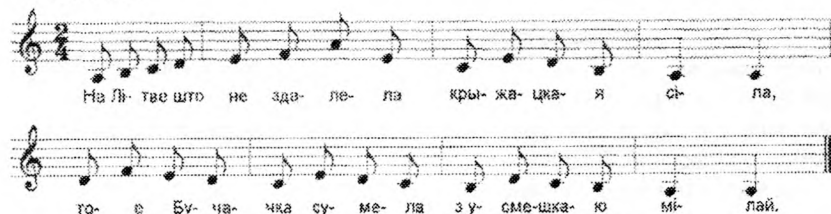
Бэкат, Смотрыч (над ракой Смотрыч) — гарады на Украіне, якія ўтварыліся вакол пабудаваных Карыятавічамі замкаў.

XXXVII. ГАШТОЛЬД ПЁТР І БУЧАЧКА У ЧАСЫ АЛЬГЕРДА (1332)

Верш Я. Чачота
Пераклад С. Судніка

Музыка В. Купрыяненкі

Энэргічна

На Літве, што не здалела
Крыжацкая сіла,
Тое Бучачка сумела
З усмешкаю мілай.

Мужа-суджанца Гаштольда
Каханнем — не мусам
З вераю святой з'яднала
І збаўцам Хрыстусам.

Ён францісканцаў да Вільні
З Мазоўша паклікаў,
Там, дзе кляштар той на сёння,
Паставіў капліцу.

Толькі, як з Вільні ад'ехаў,
Народ збунтаваў,
Волхвы распятых манахаў
У Вільню скідалі.

А на той горцы высокай,
Вілейка што ліжа,
Памяткай смяротнай мукі
Паўсталі тры крыжы.

Зноўку Гаштольд вёз манахаў
У касцёл Пяскоўскі,

Дзе й да сёння благаюць
Аб ласках нам боскіх.

Покуль ад смертнай сляпоты
Люд вочы расшорыць,
Колькі ж сваіх дабрадзеяў
Няўдзячны заморыць?

Слепні і тыя, што праўду
Праз гвалт пашыралі,
Веру ліцьвіны не з гвалтам —
З каханнем прымалі.

Адсылка: Стрыйк., с. 423.

Гаштольд — стараста Камянца Падольскага, пазней ваявода віленскі. Жыў у часы княжання Альгерда. Паходзіў з роду вяльможаў ВКЛ, магчыма, быў нашчадкам Гаштольда, апісанага ў баладзе №XXII. Высокага паходжання панна Бучачка, з польскага княжацкага роду, магла ўзяць шлюб толькі з хрысціянінам. Пры хрышчэнні Гаштольд атрымаў імя Пётр.

Гэта былі яшчэ часы Гедыміна.

Каталіцкія манахі-францісканцы прыбылі на Літву ў канцы XIII ст. з Польшчы. З імем Гаштольда прынята звязваць першыя спробы хрысціянізацыі Літвы. Як сцвярджае «Хроніка Быхаўца», ён запрасіў з Польшчы 14 францысканцаў.

У першай палове XIV ст. у Вільні пабудаваны ў гатычным стылі пабудовы кляштара францысканцаў. Пазней яны былі знішчаны пажарам і рэканструяваны. У XIX ст. там размяшчалася вязніца, у якой сядзеў і аўтар гэтых баладаў за сваю дзейнасць у Таварыстве філаматаў.

У Вільні на гары, якая называлася Лысай або Крывой, як апавядаюць старыя хронікі, сем манахаў-францысканцаў прынялі пакутніцкую смерць ад рук ліцьвінаў, якіх яны прыбылі хрысціць. У памяць пра мукі манахаў там была пабудаваная каплічка, а пазней пастаўлены тры крыжы. Ад таго часу тую гару называюць Трохкрыжовай гарой.

Гаворка тут пра касцёл найсвяцейшай дзевы Марыі, пабудаваны побач з кляштарам францысканцаў у першай палове XIV ст. Месца тое называлася «Пяскі».

XXXVIII. ПРА ЗАЛОГУ Ў ПУЛЕНЕ Ў ЧАСЫ АЛЬГЕРДА (1336)

Верш Я. Чачота
Пераклад С. Судніка

Музыка В. Купрыянска

Стрымана

Смерць ад сораму знайснейша,
І за ганьбу мука мільша...
Гэтых правілаў найпершых
Для Пулена больш не пішуць.

Пры Альгердзе крыжаносцы
Замак Пулен аблягалі,
Маткі, дзеткі з наваколлі
У фартэцу пазбягалі.

Тысяч некалькі з залогай
Адбіваюць штурм бясконцы,
Ды адбіцца ўсё ж не могуць,
Так крыжак іх сціснуў моцна.

Сцены, вежы ападаюць,
Пачынаюць рассыпацца.
Ад таранаў, і гарматаў,
І ад гвалту дзе схавацца?

Скарб літва да куч скідае
І распальвае кастрышчы,
Жонак, дзетак забівае,
І сябе ліцвіны нішчаць.

Немцы рынулі ў праломы,
Дзе жывых не шмат засталі,
Паляглі і тыя ў момант,
А багачці дагаралі.

Цвердзь пустою захапілі,
Зваявалі край пустэльны,
Бо ліцьвіны век лічылі
Лёс раба за грэх смяртэльны.

Адсылка: Стрыйк., с. 426; Нарбут, т. 4, с. 599, пар. 1178.

Пры зліцці Нёмана і рэчкі Пунелы ёсць замкавая гара Пуня, якая тутэйшымі жыхарамі называецца Маргіра (Моргара), а ў літаратурных творах — Пулена. Стрыйкоўскі і Нарбут дасканала апісваюць крэпасць Пулену (Pullen, Pilonnen), акружаную глыбокім ровам і тоўстай сцяною. Залогаю крэпасці кіраваў адважны князь Маргір. Ліцьвіны біліся з крыжакамі ў абарону свайго жыцця, сваіх жонак і дзяцей, у абарону сваіх багоў і ўсяго, што ім было дарагім і святым. Аднак, калі страцілі надзею на ацаленне, распалілі велізарнае вогнішча і паўкідалі туды ўсё сваё дабро, а пазней самі сябе ўзаемна пазабівалі і спалілі. Нарбут лічыць, што гэты незвычайны, смелы, геройскі чын варты п'яра Гамера ці Тацыта.

Гэта былі яшчэ часы Гедыміна.

Нарбут піша пра 4 тысячы абаронцаў замка, але агулам святы агонь узяў каля 12 тысяч ліцьвінаў.

XXXIX. УЦЁКІ КЕЙСТУТА З МАЛЬБОРГА (1361)

Верш Я. Чачота
Пераклад К. Цвіркi

Музыка В. Купрыянецкі

Напеўна

Ой, быў мулярам наш Кейстут,
Як яго прыгнула доля,
У Мальборгу мур вязніцы
Малатком прабіць ён здолеў!

Разам з Альфам, што служыў там,
Дзеўб той мур штоноч зацята —
Толькі б з сцен крыжацкіх воля
Зоркай бліснула крылата!

Ой, наш Кейстут крыжаком быў!
Дзякуй Альфу — з ім праз гоні
Князя ў белым з крыжам чорным
Проста ў зоры неслі коні!

На дарозе — Weg-da? — варта
Супыніла іх у браме.
Штосьці немцам Альф пабаіў,
І — зноў гром пад капітамі!

Ды не злодзей Кейстут: немцам
Плашч іх белы з чорным крыжам,
Коней іх — усё вярнуў ён,
Нават шчыт з іх мечам хіжым.

Пеша брыў ён да Мазоўша,
Дзе жыла дачка Данута

З князем Янушам. Іх замак
У аблокі меціў крута.

Шмат дачцы было ўжо ўцехі!
Толькі Кейстут рваўся ў Трокі,
Каб хутчэй сваёй Біруты
Смута-жаль прагнаць глыбокі.

Немцу ж дзякуй за гасціннасць
Шле ў пісьме і абячае:
Калі ён магістра ўловіць,
То надзейней ухавае!

Адсылка: Нарбут, т. V, пар. 1248.

Кейстут (каля 1300–1382) — сын Гедыміна, князь ВКЛ. Усё жыццё змагаўся з крыжакамі. Каля 1361 г. трапіў у засаду і быў узяты крыжакамі ў палон. Прывезлі яго ў Мальборг (ці Марыенбург) да вялікага магістра Вінрых фон Кніпродзе і пасля допыту пасадзілі ў надзейную вязніцу. Але наглядчык Альф аказаўся таксама ліцвінам: яго яшчэ дзіцём паланілі крыжакі. Альф патаемна прынёс Кейстуту ў камору малаток, і той восем месяцаў прабіваў ім лаз у сцяне. Разам з Альфам, апрануўшыся ў белыя рыцарскія плашчы з чорнымі крыжамі, яны ўцяклі з крыжацкага замка.

Wer-da? — Хто гэта? (ням.)

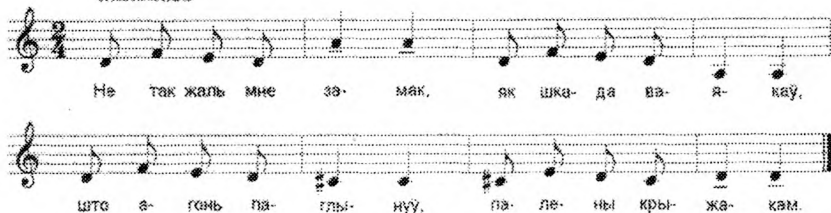

XL. ПРА РАЗБУРЭННЕ КОЎНІ МАГІСТРАМ ФОН КНІПРОДАМ У ЧАСЫ АЛЬГЕРДА (1362)

Верш Я. Чачота
Пераклад С. Судніка

Музыка В. Купрыянэнка

Жаласліва

Не так жаль мне замак,
Як шкада ваякаў,
Што агонь паглынуў,
Палены крыжакам.

Там, дзе Нёман Віллю
Туліць, абдымае,
Стала ў Коўні цвердзь
Грозная такая.

Быў там мужны Гурда,
Войдад — князь малоды,
Як напаў на горад
Вінрых фон Кніпрода.

З сілай незлічонай
Войскаў і таранаў
Здабываў ён горад,
Сцены тоўк і брамы.

Толькі Войдад з Гурдам
Прыступ адбівалі,
Як крыжакаў новых
Гуфы падступалі.

Хоць Альгерд з Кейстутам
Падышлі ў падмогу,
Супраць тое сілы
Не змаглі нічога.

Полымем крыжакі
Паляць праз праломы,
Паляць горад, замак,
Паляць людства ўдома.

Што ўцякаць хацела,
Меч крыжацкі пляжыць,
Акрамя Вайдада,
Ды з пачотам княжым.

Тысяч тры ліцьвінаў
Згінула ў пажары,
Князь Кейстут заплакаў,
А крыжак алтары

Ўзнёс на папалішчы
І імшу адправіў,
Кроўю тых, што знішчыў,
Бога ў небе славіў.

Не так жаль мне замка,
Як шкада ваякаў,

Што агонь паглынуў,
Палены крыжакам.

Адсылка: Стрыйк., с. 356; Нарбут, т. 4, с. 108, пар. 1251 і наступныя.

Стары замак у Коўні стаяў каля месца зліцця Нёмана і Віліі. Быў абкружаны вадой. Ад адной рэчкі да другой пракапаны глыбокі роў. Абаронныя сцены былі мураваныя. У 1362 г. крыжакі зруйнавалі замак з зямлёю.

Гл. каментарый да № XXXIX.

Гурда — сын Гінвіла, гедройцкага князя, военачальнік, жыў у часы Альгерда. Стрыйкоўскі піша, што моцна перажываў ён страту рыцараў, якія, ўмела баронячы замак, згарэлі ў полымі: «Не столькі замка шкада, як рыцараў, якіх паглынуў агонь...» Гэтая аповесць абаліраецца на адну з найстарэйшых беларускіх вайсковых песень. Яе словы: «Не так жаль мне замка...» — аўтар скарыстаў як эпіграф свайго верша.

Войдад — сын Кейстута. Падчас абароны замка Ковенскага разам з 36-цю баярамі трапіў у нямецкую няволю. Там быў ахрышчаны, атрымаў імя Андрэй і службы пры двары Карла IV. Пазней кіраваў Полацкім княствам. Паводле Нарбута, загінуў у бітве над Ворсклай.

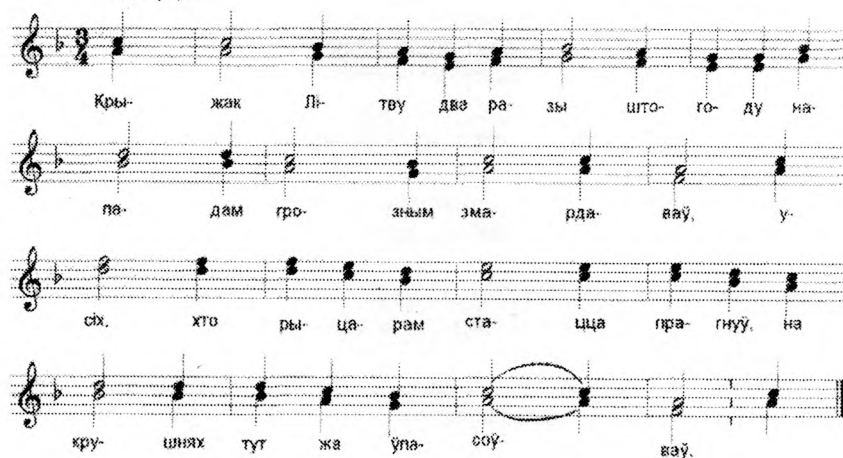
Нарбут апавядае, што замак Ковенскі быў разбураны ў Вялікую суботу, таму наступным ранкам на крушлях крыжакі пабудавалі алтар, пры якім біскуп адправіў імшу і ўсе спявалі велікодныя песні.

XLI. ПАТЫРГ КЕЙСТУТАВІЧ (1363)

Верш Я. Чачота
Пераклад С. Судніка

Музыка В. Купрыянска

Памерна

Крыжак Літву два разы штогоду
Нападам грозным змардоўваў,
Усіх, хто рыцарам стацца пражнуў,
На крушнях тут жа ўпасоўваў.

Калі ж прыйшоў сам граф фон Ганаву,
Яго ўпасоўваць схацелі ў Гародні,
Пад збітых стогн, на трупах паганскіх,
Каб замак быў ім паходняй.

Шатландцы едуць, з імі ангельцы.
І немцы вялікай грамадай,
Не з апостальскай ласкаю ў сэрцы,
А перш-наперш з хціваю здрадай.

Ды толькі здаля вежы Гародні
Прабліснулі, здань іх зводзіць...
Там з хлебам-соллю, з крыжам збавення
Пасольства з брамы выходзіць.

На тварах сорам лёг на крыжацкіх,
А гневаў госці ўскіпелі:
Навошта клікаць, бы на паганцаў,
Як хрысціян біць хацелі.

Няслі ад Горадні нехта сорам,
А нехта гнеў і пагарду,
Так Патырг мудры, замка староста,
Збіў з немцаў пыху без гвалту.

І хоць жа Кейстут, бацька Патырга,
Меў з тога гумор не найлепшы,
Ды Патырг тым шмат болей дамогся,
Чым нават немцаў пасекшы.

Адсылка: Нарбут, т. V, с. 130, пар. 1254.

У апісаным акрэсе часу Горадня падлягала ўладзе Трокскага княства Кейстута, які каштэлянам тамашняга замка прызначыў свайго сына Патырга, але пазней адабраў у яго права кіравання Горадняй. Нарбут выказвае здагадку, што за манеўр, апісаны ў гэтым творы.

Нарбут, спасылаючыся на Фохта, піша, што гэта меў быць граф фон Ганаў (Ганаў — месца над Майнам) — Ульрых IV.

XLII. БІТВА ПАД РУДАВАЙ У ЧАСЫ АЛЬГЕРДА (1370)

Верш Я. Чачота
Пераклад С. Судніка

Музыка В. Купрыяненкі

Рашуча

Князь Кейстут намарна слова
Не казаў ніколі:
— Буду ў вас у Прусах госцем
Па зімовым полі.

Зімка поле пабяліла,
Рэкі лёдам сцяла,
І Кейстут з Альгердам рушыў
З сілаю нямалай.

Моўчкі ўпаў пад Каралевец —
І ўжо пад Рудавай.
Там сцяліся з крыжакамі
Бітваю крывавай.

Не пашчасціла ліцвінам,
Бітву ж бо прайгралі,
Толькі тое суцяшае,
Слова што стрымалі.

Так бывае, што прыплаціць
Рыцар за размову,
Галавой наложыць — толькі
Датрымае слова.

Адсылка: Нарбут, т. V, с. 178–188, пар. 1275 і 1276.

Рудава — гістарычная вобласць у Самбіі, 18 км на поўнач ад Каралеўца, цэнтр — Рудаўскі замак. Нарбут апавядае, што Кейстут з Альгердам пры

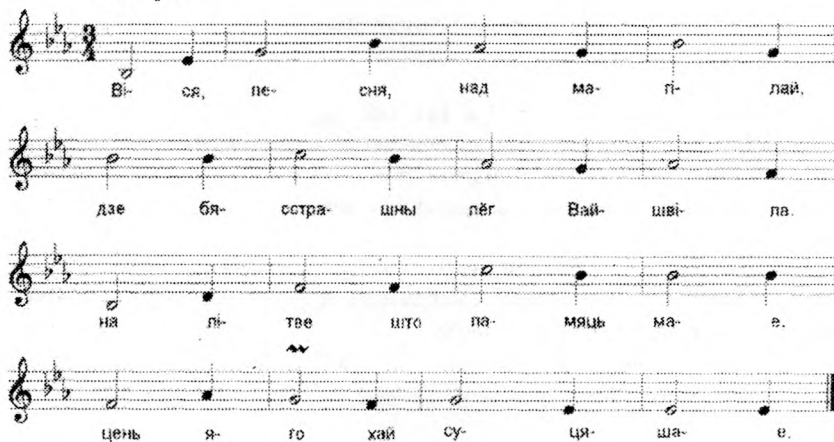
падтрымцы Ягайлы і Вітаўта рушылі з войскам у бок Рудавы. Бітва з крыжакамі разыгралася 18 лютага 1370 г. Абодва бакі панеслі вялікія страты.

Гістарычныя сведчанні вельмі па-рознаму ацэньваюць вынікі гэтай бітвы. Нарбут спырае, што ліцьвіны калі не перамогу, то немалую карысць вынеслі з бітвы пад Рудавай, дзе выбілі шмат крыжацкіх военачальнікаў і ўзялі немалую здабычу.

XLIII. ВАЙШВІЛА Ў ЧАСЫ АЛЬГЕРДА (1370)

Верш Я. Чачота
Іераклад С. Судніка
Напеўна

Музыка В. Купрыжненкі

Віся, песня, над магілай,
Дзе бястрашны лёг Вайшвіла.
На Літве, што памяць мае,
Цень яго хай суцяшае.

Згінуў недзе над Тарнавай,
З крыжакамі біўся жвава.
Як Кейстут адходзіў з войскам,
Схіндэкопфа збіў геройскі.

Звёў са свету вераломцу,
Што крыві папіў бясконца
Ў Баербургу і Пастове,
Там зляцелі ўсе галовы.

Меўся знішчыць шчэ Літавы,
Як вяртаўся з-пад Рудавы,
Ды страла з рукі Вайшвілы
Навылёт яго прабіла,

Каб грашыць ён больш не мог.
А злы дух каб хто сцярог,
Дух Вайшвілы будзе там жа,
Дзе нямчына ў землю ляжа.

Віся, песня, над магілай,
Дзе бясстрашны лёг Вайшвіла.
На Літве, што памяць мае,
Цень яго хай суцяшае.

Адсылка: Нарбут, т. V, с. 174–188, пар. 1275 і 1276.

Вайшвіла — паводле Нарбута, таленавіты ліцьвінскі ваяр, княжацкай крыві. Пад час вяртання войскаў Кейстута з-пад Рудавы над рэчкай Тарнавай Вайшвіла забіў крыжацкага военачальніка, але сам таксама загінуў смерцю мужных.

Тарнава — вёска і рэчка з той самай назвай непадалёку ад Рудавы.

Фон Схіндэкопф — вялікі маршалак прускі, ваеначальнік войскаў крыжацкіх, загінуў у бітве пад Рудавай.

Баербург — замак над Нёманам, непадалёку ад Вялоны. Гістарычныя крыніцы падаюць, што Схіндэкопф спаліў замак і 900 замкнёных у ім ліцьвінскіх воінаў.

Пастова, Пустова — гістарычная літоўская вобласць над Нёманам ніжэй Нвяжы, цэнтрам быў замак з той самай назвай.

XLIV. АЛЬГЕРД, ВЯЛІКІ КНЯЗЬ ЛІТОЎСКІ (1330–1345)

Верні Я Чакела
Пераклад К. Ціркы
Рухаві

Музыка П. Русава

Ем С D H7 Ем

Як да- наць жаў- рон- ку цяж- ка ар- па ма- па- до- га.

B6 A6 D3 G

так па- э- ту цяж- ка ўспа- віль пес- няй му- жа то- га.

C Cm A6 H7 Ем

У- тай- моў- саў кры- жа- коў ен, рэз- ны- я пля- ме- ня.

Aм Ем A6 H7 Ем

У Аль- гер- да ўрад быў муд- ры, доб- ры- я па- ко- ня.

Aм Aм6 H7 G

Каў- се бы- лы та- кі- я, што ся- даць на тро- не,

C Eм6 F#7 H7 Ем

на зям- лэ, кры- вей па- гі- гай, быў бы мір на сьві- тэ.

D H7 G D D3 G

Люд да- ж- як да Аль- гер- да жы- ву- чы ў да- стат- ку,

C F#7 H7 Ем

праз ва- ки б сва- ю па- ша- ну пе- ра- даў наш- чад- ку

Як дагнаць жаўронку цяжка
Арла маладога,
Так пазту цяжка ўславіць
Песняй мужа тога.

Утаймоўваў крыжакоў ён,
Розныя плямёны.
У Альгерда ўрад быў мудры,
Добрыя законы.

А чужынец лез — дадому
З роднай гнаў святліцы.
Прысланяў сваё кап'ё ён
Да яго ж сталіцы.

Быў ён грозны, ды гатовы
Да суседскай згоды.
— Не хачу, — казаў, — каб марна
Кроў лілі народы.

Каб усе былі такія,
Што сядзяць на троне,
На зямлі, крывёй палітай,
Быў бы мір па сёння.

Люд да іх, як да Альгерда,
Жывучы ў дастатку,
Праз вякі б сваю пашану
Перадаў нашчадку.

Адсылка: Нарбут, т. V, с. 26–240.

Пра Альгерда гл. каментарый да балады «Альгерд і Марыя...». Гэта папраўдзе неардынарная асоба. Ён паспяхова змагаўся з крыжакамі, палякамі, татарамі, маскоўскім царом. Пад яго кіраўніцтвам тэрыторыя Вялікага княства Літоўскага падвоілася.

Гады княжання Альгерда — 1345–1377.

Маецца на ўвазе паход Альгерда на Маскву, калі яго войскі нечакана з'явіліся на Паклоннай гары і вялікі князь маскоўскі Дмітрый Іванавіч вымушаны быў багатымі дарамі задобрыць Альгерда. Альгерд згадзіўся на мір. Пры гэтым ён сказаў маскоўскаму князю: «Хоць мы з табой памірыліся, але мне інакш не выпадае, як толькі прысланіць дзідзю сваю да сцяны твайго горада Масквы, каб славу ўчыніць, што Вялікі князь літоўскі, рускі і жамойцкі Альгерд дзідзю сваю да Масквы прысланіў».

XLV. КЕЙСТУТ

Верш Я Чачота
Пераклад К Цвіркi
Павольна

Музыка В. Купрыянска

Ой, бы-ло, ка- за- лі, Кей- сту- ту не мі- ла,
што ся- стру Я- гай- лы ў жо- нкі ўзяў Вай- ды- ла.
Той Вай- ды- ла з нем- цам свай- го па- на сва- таў,
Праз я- го ж а- дня- лі По- лацк у Вай- да- ты.

Ой, было, казалі, Кейстуту не міла,
Што сястру Ягайлы ў жонкі ўзяў Вайдыла.
Той Вайдыла з немцам свайго пана сватаў,
Праз яго ж аднялі Полацк ад Вайдата.

Ой не даспадобы ўсё было старому,
Да Ягайлы ў Вільню заспяшаў ён з дому.

А перад сабою выправіў ён фуры,
Добра прыхаваўшы трокцаў паміж скуры.

Кейстут шапку князя ўсёй Літвы ўздзявае,
А Ягайлу ў Крэва княжыць пасылае.
Як пайшоў туды ён, дзе ўзняў бунт Дзімітрый,
Адплаціла Вільня князю здрадай хітрай.

Бо Ягайла шапку князя ўжо ўздзявае,
Кейстута ж у Крэва ў путах адпраўляе.
Аж чатыры дні там ён з чыёйсьці волі
Прасядзеў у гэтай жорсткас няволі.

Быў чатыры дні там, а ўначы на пяты
Склеп глухі падземны адчынілі каты.
Там і задушылі Кейстута старога,
Што зрабіў для краю добрага так многа.

Верны быў паганству ён, таму й самога
Адвязлі, дзе попел цела Свінтарога.
Там усклалі князя на касцёр высокі,
І ў пламенні ўзнёсся Кейстут пад аблогі.

Адсылка: Стрыйк., с. 466, 467.

Пра Кейстута гл. каментарый да песні «Уцёкі Кейстута з Мальборга».

Вайдыла — прыбліжаны Ягайлы, з «плябеяў». Узяў замуж Ягайлаву сястру Марыю. Кейстут не любіў Вайдылу за яго інтрыгі.

Вайдат (1342–1399) — сын Кейстута, княжыў у Полацку.

У 1381 годзе Кейстут, схаваўшы сваіх вояў на вазах пад сенам ды пад курамі, быццам падрыхтаванымі на продаж, выправіўся абозам на Вільню, заняў горад, а Ягайлу паслаў княжыць у Крэва.

Як апавядае Стрыйкоўскі, у маі 1382 г. Кейстут выступіў у паход супраць свайго ўзбунтаванага пляменніка Дзімітрыя Карыбута Альгердавіча, які княжыў у Наваградку. У адсутнасць Кейстута Ягайла вярнуўся ў Вільню і заняў вялікакняжскі пасад. Кейстута ж пасля яго вяртання і яго сына Вітаўта пасадзіў у Крэва ў вязніцу.

XLVI. ГАННА ВІТАЇТАВА І ГЭЛЕНА АМУЛІЧОВА (1382)

Верш Я. Чачога
Пераклад К. Цвіркi

Музыка В. Купрыляненкі

Стрымана

Адалела ўсё каханне:
Замкі, варту — для спаткання
Сэрцаў двух, што разлучыла
На зямлі ліхая сіла.
Гэта ж вымкнула з астрога
Жонка Вітаўта самога!

Крэва князя ў склеп схавала,
Згуба там яго чакала.
Так, як Кейстута, хацелі
Задушыць у змрочнай цэлі.
Ліха сэрцам чула Ганна,
Паляцела ў Крэва рана.

З ёй — Гэлена. У скляпенні
Вітаўт, у яе адзенне
Апрануўшыся, паволі
З брам ішоў насустрач волі.
А Гэлена? У той цэлі
Засталася ў падзямеллі.

Вось прыйшлі па князя каты,
Ад яго ж там — толькі шаты.

Каты ў злосці ў той жа хвілі
Служку верную забілі.
Скажам ёй ухвалы слова:
Чэсць табе, Амулічова!

Пра Літву, пра Ганну дбала,
Ім жыццё ахвяравала.
Ганарыся слаўным чынам!
Вітаўт век быў дзвюм жанчынам
Вінен — Ганне і Гэлене —
За жыццё, за вызвалене.

Адсылка: Стрыйк., с. 467; Нарбут, т. V, с. 303, пар. 1328.

Ганна — жонка Вітаўта, выйшла за яго замуж каля 1370 г. Вітаўт (1350–1430) — вялікі князь Вялікага княства Літоўскага (1392–1430), сын Кейстута. Змагаўся за самастойнасць ВКЛ, супраць уплыву польскіх феодалаў. Пры ім Вялікае княства Літоўскае дасягнула найбольшых памераў, стала магутнай еўрапейскай дзяржавай.

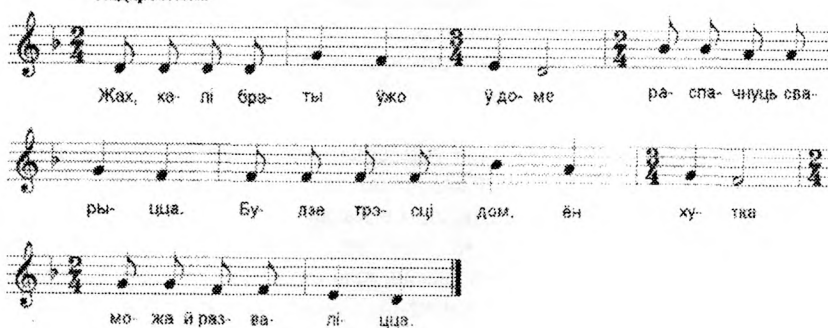

XLVII. РАЗЛАД ВІТАЇТА З ЯГАЙЛАМ

Верш Я. Чачота
Пераклад К. Цвіркi

Музыка В. Кутрыянска

Падкрэслена

Жах, калі браты ўжо ў доме
Распачнуць сварыцца.
Будзе трэсці дом, ён хутка
Можа й разваліцца.

Калі Вітаўт з Ягелонам
Бойкі распачалі,
Крыжакі з агнём у дом наш
Тут жа заспяшалі.

Тры разы ў хаўрус наш Вітаўт
З імі уваходзіў,
Тры разы Жмудзь прадаваў ім
І Літве тым шкодзіў.

І братоў стрыечных Вітаўт
Біў нелітасціва.
Прад яго нападам Вільня
Узнялася жыва.

Ён не змог яе ўзяць сілай –
Нішчыў край вакольны.
Здрадзіў брату, дык і здрадзіць
Крыжакам быў здольны.

Памірыўшыся з Ягайлам,
Ён свайго дабіўся.
Да крыві ж якой на Жмудзі
Быў ён прычыніўся!

Для напчадкаў тут навука
Будзе вунь якая!
Хто ж так сварыцца, хто ў дом свой
Ворага ўпускае?

Ягайла (каля 1351–1434) — сын Альгерда, вялікі князь Вялікага княства Літоўскага (1377–1381, 1382–1392), кароль польскі.

Паміж браценікамі Ягайлам і Вітаўтам вялася барацьба за трон, за ўладанні. Часта прычынай былі розныя інтрыгі прыбліжаных. Гэтымі спрэчкамі карысталіся іх агульныя ворагі — крыжакі, якія спусташалі краіну. Памірыліся браценікі толькі ў 1392 годзе дзеля барацьбы з тымі ж крыжакамі.

XLVIII. ДАВОЙНА Ў ЧАСЫ ЯГАЙЛЫ (1384)

Верш Я. Чачота
Пераклад С. Судніка
Урачыста

Музыка В. Купрыянскі

На Яснай горцы, дзе ўвесь люд з пакорай
Прад Маці Божай чола хіліць ніжай,
Забраў Давойна па-за ўсім заборам
Акуты золатам драўляны крыжык.

Вязе да Вільні з дарагім палонам,
Ідзе пры ім і прыгажуня бранка,
З слязьмі замешваючы пот салёны,
Была адной дачушкаю Габданка.

Ды дзіва вось, як хто кранаўся воза,
Яму адразу мову адымала,
Жахнула ўсіх нязнаная пагроза,
Аж задзівіўся тому сам Ягайла.

Габданка-панна мовіла да князя:
— У сне мне аб'явіўся ангел Божы.
Бог будзе помсціць за крыжа знявагу,
Пакуль назад яго хто не паложыць.

Давойна крыж адвёз той разам з бранкай
І князя волю выканаў ён тонка:
Хрысціўся там і мілую Габданку
Назад ужо прывёз як жонку.

Адсылка: Стрыйк., с. 470.

Стрыйкоўскі піша, што ў 1384 г. Ягайла са сваім войскам дасягнуў аж да Вісліцы (9 міль ад Кракава). Адзін з удзельнікаў набегу ліцьвін Давойна забраў з тамтэйшага касцёла на Лысай гары рэліквію — Святы Крыж, апраўлены ў золата, і схаваў яе сярод іншай сваёй здабычы. На возе вёз таксама прыгожую паланянку Габданку.

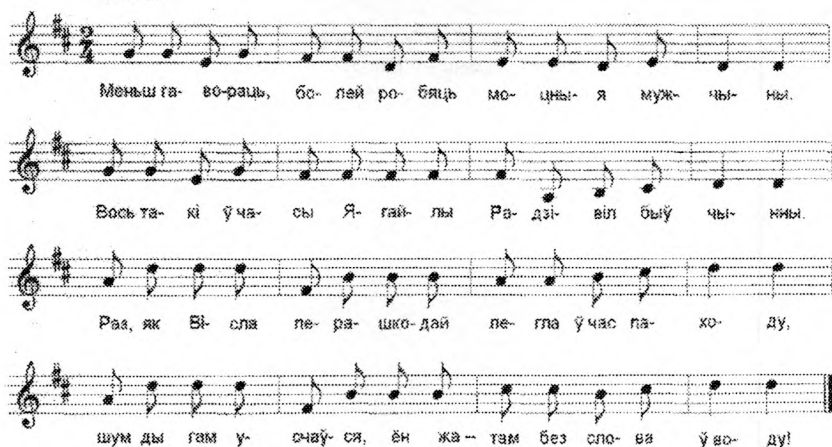
Аўтар называе тую гару Яснай, а не Лысай.

Дачка славных польскіх вяльможаў Габданкаў. Гістарычныя крыніцы не падаюць яе імя. Стрыйкоўскі таксама ўспамінае толькі яе шляхецкае (княжацкага роду) прозвішча.

XLIX. РАДЗІВІЛ У ЧАСЫ ЯГАЙЛЫ (1384)

Верш Я. Чачота
Пераклад К. Цвірка
Весела

Музыка В. Купрыяненкі

Менш гавораць, болей робяць
Мошныя мужчыны.
Вось такі ў часы Ягайлы
Радзівіл быў чынны.

Раз, як Вісла перашкодай
Легла ў час паходу,
Шум ды гам усчаўся, ён жа —
Там без слова ў воду!

Пераплыў і ўзяўся секчы
Ля ракі лясіну.
— Не стаяць! — сказаў ён толькі. —
Зробім тут драбіну.

За работу ўсе ўзяліся
Там, ля Завіхосту.
Перайшлі праз роў драбінай,
Быццам бы па мосту.

З ходу замак быў узяты.
Шмат было там шуму!
Радзівіл жа наш маўклівы
Збоку думаў думу.

Адсылка: Стрыйк., с. 469–470.

Радзівіл узначальваў адзін з атрадаў ягелонскай конніцы. Як паказвае
Стрыйкоўскі, быў маўклівы, але энергічны і смелы.
Завіхост — польскі абарончы замак на Вісле.

Л. ЯГАЙЛА І ЯДЗВІГА (1386)

Верш Я. Чачота
Пераклад С. Суднікі
Напеўна

Музыка Л. Махнача

І ча- го-ж, вы дуб і со- сна, ду- жым го-ллем так спля-лі ся? Вас пя-
рун хут- чэй прэ- ні- жа- ра- зам гры- мне- це- ся з вы- сяў!
Так, а- ле за- ліць не лё- ка до- лу ўсе- ткі нас, з'я- дня- ных.
Ды і па- даць мі- ла ра- зам з- пад ня бёс для за- ка- жа- ных.

І чаго ж вы, дуб і явар,
Дужым голлем так спляліся?
Вас пярун хутчэй праніжа –
Разам грымнецеся з высяў!

Так, але зваліць нялёгка
Долу ўсё-ткі нас, з'яднанных.
Ды і падаць міла разам
З-пад нябёс для закаханых.

І чаго ж, Ягайла, ў Кракаў
Ты ляціш у бурцы чорнай?
Свеціць свету каралеўна
Там красой карпацкай горнай!

Разлучыць смерць можа сэрцы,
Могучь нішчыцца народы,
Ды з'яднаным не так проста
Нарабіць вялікай шкоды.

У Літве — быць веры яснай!
Людзі ўсе палагаднеюць.
А яшчэ ж тут Бог паможа
Зерне добрага пасеяць.

І паехаў наш Ягайла,
Хоць крыжак маніў інтрыгай.
Аб'яднаў з Літвой ён Польшчу,
Ажаніўся сам з Ядзвігай.

Шлях паказвала Ядзвіга
У ясныты хрысціянства,
І ў Літве пад сонцам веры
Уцякла ўжо ноч паганства.

Так адна для двух народаў
Стала доля і нядоля.
Іх сама любоў з'яднала —
Боская была тут воля.

Адсылка: Стрыйк., с. 473 і 474; Нарбут, т. V, с. 382–387, пар. 1361.

Ядзвіга (1374–1399) — дачка караля венгерскага і польскага Людовіка. 18 лютага 1386 г. Ягайла ажаніўся з маладзенькай Ядзвігай і стаў каралём Польшчы. Перад гэтым ён прыняў каталіцтва, атрымаўшы новае імя — Уладзіслаў. Ядзвіга была каралевай Польшчы з 1384 г. да сваёй смерці. Дзяцей у яе не было.

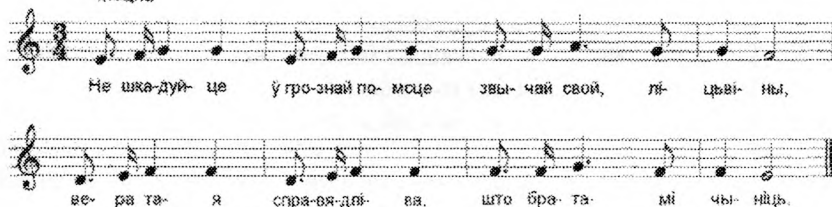

ЛІ. ХРЫШЧЭННЕ ЛІТВЫ ЯГАЙЛАМ (1387)

Верш Я. Мачота
Пераклад С. Судніка

Музыка В. Купрыяненкі

Моцна

Не шкадуіце ў грознай помсце
Звычай свой, ліцьвіны,
Вера тая справядліва,
Што братамі чыніць.

Што любіць гаворыць Бога
З сэрца паўнатою,
Як сябе, так і чужога
Мераць меркай тою.

Не глядзіце на крыжакаў,
Што хрысцілі мечам,

Воўчу пашчу мы не крыйем
Шкураю авечай.

Ёсць любоў цяжкой навукай,
Кожны знае гэта,
Можа сёння пыха, хцівасць
Вынішчыць паўсвету.

Ды пчаслівы век той будзе,
Бо Хрыстоваа вера
Шле любоў у сэрцы людзям,
Ёй учынкi мераць.

— Так, ліцьвіны, пупчаў дзеці,
Будзьце хрысціяне!
— Будзем! Бо сказаў Ягайла,
Богам ён абраны.

Хрысцяць іх, а сам Ягайла
Веры навучае.
Глянё, Ядзвіся, як каханне
Бог тваё прымае.

Адсылка: Стрыйк., с. 478 і 479.

Як піша Стрыйкоўскі, у 1387 г. Ягайла з маладзенькай каралевай Ядзвігай, а таксама з польскімі ксяндзамі і біскупамі пачалі хрысціць ліцьвінаў у Вільні і на іншых землях ВКЛ. Ягайла асабіста на роднай (беларускай) мове навучаў праўдзе веры. З Польшчы прывезлі велізарныя сувоі белага сукна і давалі па кавалку кожнаму, хто прыняў хрышчэнне. Не адзін не так дзеля хрышчэння, як дзеля сукна таго ішоў да Ягайлы, які хрысціў усіх грамадамі, надаючы адной грамадзе імя Ваўжынца, другой — Пятруля, трэцяй — Януля. Грамады жанчын былі ахрышчаны імёнамі Кацярыны, Ядзвігі або Ганны. Хрышчэнне прыняло адначасова каля 30000 ліцьвінаў.

Князь Даўмонт

III. ДАЎМОНТ ГУРДАВІЧ КНЯЗЬ ГЕДРОЙЦКІ (1392)

Верш Я. Чачота
Тэражывад С. Суднікі
Памерна

Музыка В. Купрыяненкі

Ой, Даўмонце, ты, Даўмонце,
Валадар гедройцкі,
Мы твае згадаем беды
І твае геройствы.

Ты крыжакаў спраўна нішчыў
Пад Кейстута воляй,
І загоны з—над Сасаркі
Часта бралі поле.

А калі крыжак наехаў
Раз на Відзінішкі,
То палеглі штабелямі
Ордэнскія мнішкі.

Поле бітвы Касцянёва
Стала называцца,
Дзе пыхлівыя крыжакі
Мусілі застацца.

Толькі вось перад Вітаўтам
Не схацеў схіляцца,
З Завілейскаю Літвоею
Вырашыў яднацца.

— Што ж Даўмонт нас пазбягае?—
Дворню князь пытае.
— Мае мёду з рускіх весяў,
Нас не запрашае.

Князь Вітаўт цябе прынізіў,
Воласці забраўшы.
А ты, кажуць, кол схапіў быў,
Ганьбы не стрываўшы.

Бег адзін на Касцянёва
І забіў на грудзе:
— Покуль, кол, табе тут гнісці,
Край мой краем будзе!

Меў сказаць, што нават Вітаўт
Стаў тут не на векі,
Ды з-за цяжкіх гэтых стратаў
Смерць звяла павекі.

Ой, Даўмонце, ты, Даўмонце,
Валадар гедройцкі,
Мы твае згадаем беды
І твае геройствы.

Адсылка: Стрыйк., с. 355–356.

Даўмонт — сын Гурды, унук Гінвіла, выбітны военачальнік у бітвах з крыжакамі. У часы Вітаўта валадарыў у Гедройцах. Памёр маладым, пакінуўшы двух сыноў — Войцаха і Пятра.

Гедройты (Гедройцы) ляжаць на заходнім беразе возера Кемант пры дарозе Вільня-Утэна. Згадкі пра іх — ад 1375 г. Іх назва паходзіць ад імя заснавальніка горада — Гедра. Былы цэнтр гістарычнага ўдзельнага княства.

Сасаркі — крэпасць над ракой Сасарка (левы прыток Святой). Адтуль Даўмонт частымі нападамі турбаваў крыжакоў, што плылі па Святой.

У іншым варыянце рукапісу аўтар называе крыжакоў паўмніхамі, г.зн. неспраўднымі манахамі.

Відзінішкі — мясцовасць на захад ад Малеты, першая згадка пра яе ў 1373 г. Належала Гедройцу.

Касцянёва — (па-літоўску Kaulai, у Стрыйкоўскага і Чачота — Kaulis (pole), ад літоўскага слова kaulas («костка») — мясцовасць непадалёку ад Відзінішак. Названа так з-за мноства касцей, якія знаходзілі людзі на гэтым полі.

Паводле словаў Стрыйкоўскага, нахлебнікі, якіх ніколі не бракавала на княжацкіх дварах, увялі ў вушы Вітаўту, што Даўмонт мае шмат мёду з рускіх воласцяў, частуе ім усю Літву Завілейскаю і вядзе сепаратныя гутаркі супраць Вітаўта. З гэтай нагоды Вітаўт адабраў Даўмонтавыя ўладанні.

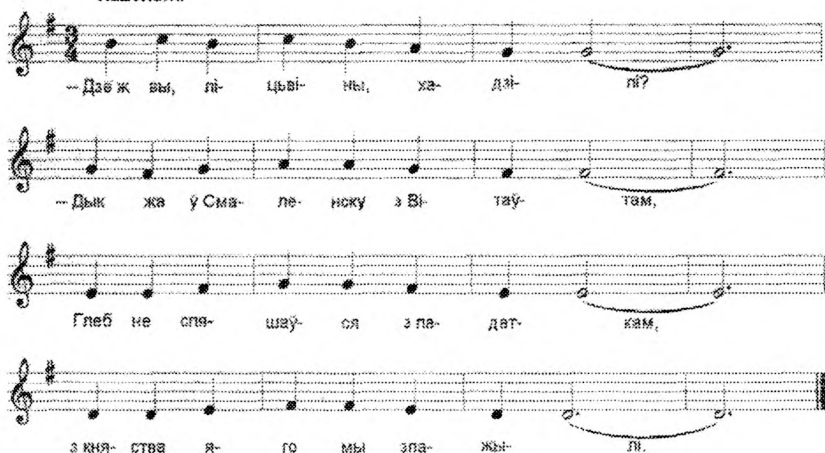

Великі князь Вязьмскі княства
Літоўскага Альгерд.
Паводле гравюры XVI ст.

ЛІІІ. ПРА ГЕТМАНА АЛЬГЕРДА Ў ЧАСЫ ВІТАЎТА (1396)

Верш Я. Чачота
Тэраклад С. Судніка
Павольна

Музыка В. Купрыянсікі

— Дзе ж вы, ліцьвіны, хадзілі?
— Дык жа ў Смаленску з Вітаўтам,
Глеб не спяшаўся з падаткам,
З княства яго мы злажылі.

З гетманам потым Альгердам
Мелі патанчыць над Донам
Танец з ардою шалёны,
Ў полі шырокім нязведным.

Тры там царэвічы леглі:
Крыму, Кіркелу, Майкопу.
З гетманам спраўна дадому
Ў горад Смаленск мы прыбеглі.

З гонарам Вітаўт вітае,
Цэніць здабытку і бранцаў,
Так па-над Донам мы танцы
Танчылі ў гонар для краю.

Адсылка: Стрыйк., с. 504–505.

Альгерд — ліцьвінскі вяльможа, военачальнік у часы княжання Вітаўта.

Смаленск — сталіца княства наддняпроўскіх крывічоў. Першы ўспамін пра яго ў 863 г. Ліцьвінскія князі спрабавалі ўмацавацца на гэтых землях ад пачатку XIII ст. У 1395 г. Вітаўт Вялікі абвясціў Смаленскае княства правінцыяй Літвы. Ад таго часу да 1667 г. з пэўнымі перапынкамі Смаленшчына належала ВКЛ.

Глеб — сын смаленскага князя Святаслава. Узбунтаваўся супраць Вітаўта, за што быў пазбаўлены ўлады ў Смаленскім княстве. Вітаўт аддаў яму толькі Палону і некалькі невялікіх воласцяў.

Кіркел, Крым і Майноп — тры ханствы, якімі кіравалі тры браты. Усе яны загінулі ў бітве над Донам з войскам ВКЛ у 1396 г.

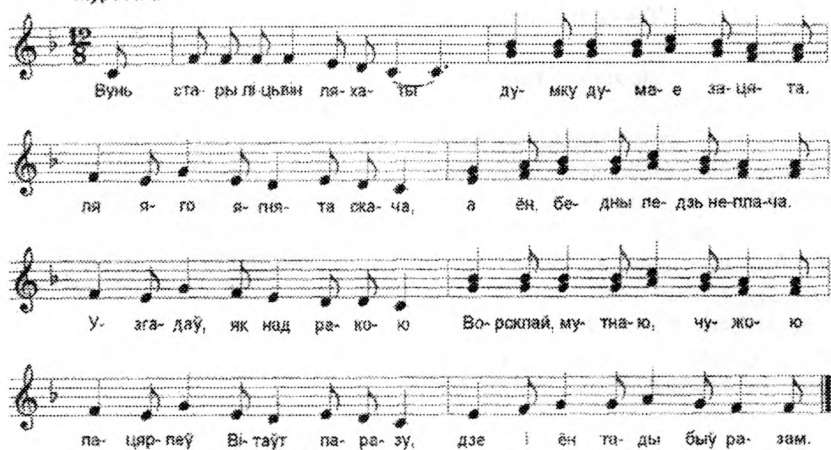

Князь
Вітаут

LIV. БІТВА НАД ВОРСКЛАЙ (1399)

Верш Я. Чачога
Переклад С. Судніка
Журботна

Музыка В. Куприяненко

Вунь стары ліцьвін ля хаты
Думку думає зацята.
Ля яго ягнятка скача,
А ён, бедны, ледзь не плача.

Узгадаў, як над ракою
Ворсклай, мутною, чужою
Пацярпеў Вітаут паразу,
Дзе і ён тады быў разам.

О, Вітаўце, слава наша,
Хто цябе калі настрашыць?

Пра карону ты шчэ дбаеш,
Волас хоць зсівелы маш.

Што ж казаць, як ты меў сілы,
Звон мячоў быў сэрцу мілы,
Ды вось моцна пацярпелі,
Як Эдыгу біць хацелі.

Варажбы не слухаў дзіўнай,
Што тлумачыў Ян з Пакрыўнай,
Не паслухаў Спыткі слова,
Гнеўны быў на хана мову.

Хан Эдыга ж так адмовіў,
Як Кутлуку ты прамовіў:
— Мне паддайся, я старэйшы, —
Што ж тут гневацца, мілейшы.

Ды хапіла гневу, пыхі,
Лезлі ў бітву, як у ліха,
І за справу Тахтамыша
Прападалі, быццам мышы.

Цяжка, цяжка нам прыйшлося,
Тысяч сто там засталася,
Што былі жывымі ўчора,
Кроў струменем, трупаў горы.

Ледзьве ўцёк за ласку Бога,
Смеласць Спыткі, Астрарога...
...Ой, маліся, дзед, маліся,
Не давай улады пысе...

Адсылка: Стрыйк., с. 507; Нарбут, т. V, с. 615, пар. 1466.

Бітва над Ворсклай (левы прыток Дняпра) паміж войскамі ВКЛ і Залатой Арды адбылася 12 жніўня 1399 г. З аднаго боку войскам кіраваў Вітаўт Вялікі, з другога — хан Цімур Кутлук. Вітаўт прайграў тую бітву, аднак жа сваёй адвагай узбудзіў павагу нават у ворагаў.

Эдыга — крымскі хан, разам з Цімурам Кутлукам кіраваў войскамі Залатой Арды.

Нарбут, абапіраючыся на лацінскія рукапісы, апавядае пра дзівака — пілігрыма, манаха Яна з Пакрыўнай, дасканалага паліглота, які перад бітвай пад Ворсклай з'явіўся ў лагеры Вітаўта ў Кіеве. Гаварыў ён Вітаўту так: «Мушу

збочыць, аднак жа, з дарогі, схіліцца ўправа, занадта ўлева не зайсці, каб не заплакаць, не страціць жыцця, не змяшаць парэшткаў маіх, я вялікі грэшнік, з парэшткамі выдатных ваяроў тваіх. Суду Божаму незразумелая, будучыня жалобай пагражае» (т.V, s. 614).

Спытка з Мэлыштыка — польскі вяльможа, кракаўскі ваявода, паплечнік Вітаўта. Угаворваў Вітаўта ўхіліцца ад бітвы, радзячы яму мірныя перамовы з татарамі, калі Эдыга і Цімур схіліліся былі ісці на згоду. Ні яго, ні Яна з Пакрыўнай Вітаўт не паслухаў.

Стары Эдыга пераказаў Вітаўту: «Ты... маладзейшы за мяне, таму скарыся, будзь даннікам маім і на літоўскіх грашах выбівай імя маё». Вітаўт прыняў тыя словы за велізарную абразу і распачаў бітву, хаця некалькі раней сам гаварыў падобнае да маладзейшага за сябе Кутлука: «Будзь маім сынам і даннікам або выбірай стаць палоннікам».

Татарскі хан Тахтмыш быў выгнаны са свайго краю Тамерланам. Прыхіліўся да Вітаўта і разам са сваім войскам біўся супраць татараў, якіх тапіў, як «рудых мышэй». Загінуў у 1408 г. у бітве з пераемнікамі Кутлука Абусаідам.

Паводле словаў Нарбута, абодва берагі Ворсклы былі пакрыты нябожчыкамі, а рэчышчам плыла людская кроў.

Астрарог — польскі вяльможа, паплечнік Вітаўта. Разам са Спыткам дапамагаў Вітаўту пад заслонай ночы ўцячы з поля бітвы. Сам Спытка загінуў. За яго смерць доўга перажываў кароль Уладзіслаў.

Ветрык халодны, Пятрык
ЯГАЙЛА
1377-1387, 1389-1392

LV. СМЕРЦЬ ЯГАЙЛЫ 31 траўня 1434 года

Верш Я. Чачота
Ісракала С. Судніка

Музыка В. Купрыянска

Светла

У ля-ску пад га-ра-дком ста-рэ-нькі спе-вы Я-гай-ла ўчуў са-ла-вей-кі.

Доў-га, ах доў-га пе-сню ён слу-хаў, вет-рык ха-лод-ны на скро-ні дзьмухаў.

Дзьму-хаў на скро-і, дры-жы-кі ўзя-лі, да Га-рад-ка яш-чэ мо-гі тры-ма-лі,

а сеў за стол, а-бня-маг ва-льможны, і Бог гу-кнуў я-го ў шлях а-по-шні.

У ляску пад гарадком старэнькі
Спевы Ягайла ўчуў салавейкі.
Доўга, ах, доўга песню ён слухаў,
Ветрык халодны на скроні дзьмухаў.

Дзьмухаў на скроні, дрыжыкі ўзялі,
Да Гарадка яшчэ ногі трымалі.
А сеў за стол, абнямог вяльможны,
І Бог гукнуў яго ў шлях апошні.

Хто салавейкі так любіць песні,
Што разліваюцца вечарам веснім,
Слухай ды помні лёс каралеўскі,
Звязаны з песняю той чарадзейскай.

Згадвай, дзе шлях свой Ягайла скончыў,
Што дзве краіны свае з'ядночыў...
... Меў ён чуліласяць, дабротаў сілу,
І быў яму салавейка мілы.

Адсылка: Стрыйк., с. 579.

Паводле слоў Стрыйкоўскага, 83-гадовы Ягайла паехаў у Гарадок, што ляжаў за 4 мілі ад Львова. Там, слухаючы любімыя спевы салаўёў, прастудзіўся і неўзабаве памёр. А таму смерць Ягайлы звязваюць з гэтым горадам львоўскай акругі, які называюць таксама Гарадком Ягелонскім над рэчкай Вярэшчыцай.

	Стваральнік гістарычнага эпасу беларусаў	3
I.	Пра Керна	9
II.	Жывібунд Дарспрунгавіч і Мантвіл Гімбутавіч	12
III.	Паята Кернаўна, жонка Жывібунда	14
IV.	Эрдзівіл Мантвілавіч	15
V.	Мінгайла Эрдзівілавіч, князь літоўскі і новагародскі	17
VI.	Скірмунт Мінгайлавіч, князь новагародскі	18
VII.	Рынгольт Альгімунтавіч	20
VIII.	Трайната Скірмунтавіч	22
IX.	Барыс Гінвілавіч	25
X.	Каранацыя Міндоўга	27
XI.	Магіла Міндоўга	29
XII.	Войшалк	31
XIII.	Пра яцьвяга Комата	33
XIV.	Свінтарог Утанэсавіч	36
XV.	Гярмунт, Гілігін, Рамунт і Траб	38
XVI.	Нарымунт, Трайдзень і Лаўрыш	40
XVII.	Куршы з Судавіі	42
XVIII.	Сурмін і Надам	44
XIX.	Яжбут у часы Віцця	46
XX.	Зруйнаванне Рамновы	48
XXI.	Жмудзін Кайлім	50
XXII.	Сурмін у часы Віцця	51
XXIII.	Віцень	53
XXIV.	Спаленне крыжака Руды	56
XXV.	Старыя Трокі	57
XXVI.	Тураў рог Гедыміна	60
XXVII.	Заснаванне Вільні	62
XXVIII.	Давід, стараста Гарадзенскі	64
XXIX.	Альдона Гедымінава дачка	66
XXX.	Альгерд і Марыя ў часы Гедыміна	68
XXXI.	Жахлівы падзел здабычы	70
XXXII.	Гедымін Віццэвіч	72
XXXIII.	Яўнута Гедымінавіч	74
XXXIV.	Бірута — жонка Кейстута	76
XXXV.	Новыя Трокі	78
XXXVI.	Пра князькоў Карыятавічаў	80
XXXVII.	Гаштольд Пётр і Бучачка	82
XXXVIII.	Пра залогі ў Пулене	84
XXXIX.	Уцёкі Кейстута з Мальборга	86
XL.	Пра разбурэнне Коўні	88

XLI.	Патырг Кейстутавіч	91
XLII.	Бітва пад Рудавай	93
XLIII.	Вайшвіла ў часы Альгерда	95
XLIV.	Альгерд	97
XLV.	Кейстут	99
XLVI.	Ганна Вітаўтаўна	101
XLVII.	Разлад Вітаўта з Ягайлам	103
XLVIII.	Давойна ў часы Ягайлы	105
XLIX.	Радзівіл у часы Ягайлы	107
L.	Ягайла і Ядзвіга	109
LI.	Хрышчэнне Літвы	111
XLII.	Даўмонт Гурдавіч	113
XLIII.	Пра гетмана Альгерда	116
XLIV.	Бітва пад Ворсклай	118
XLV.	Смерць Ягайлы	121

Літаратурна-мастацкае выданне

**«Спевы пра даўніх ліцьвінаў да 1434 года» Яна Чачота
1842-1844 гадоў — гістарычны запас беларусаў**

Укладальнік Ліцьвінка Васіль Дзмітрыевіч

Адказны за выпуск *А.П. Аношка*
Рэдактар *Н.Ф. Крыцкая*
Тэхнічны рэдактар *В.А. Куратава*

Здадзена ў набор 16.02.04. Падпісана ў друк 9.04.04.
Фармат 60х84/8. Папера афсетная.
Гарнітура «Таймс». Афсетны друк.
Ум. друк. арк. 14,4. Ул.-выд. арк. 7,2.
Наклад 150. Заказ 055.

Выдавецтва УП «Тэхнапрынт», ЛВ № 380 ад 28.04.99.
Надрукавана ў тыпаграфіі УП «Тэхнапрынт», ЛП № 203 ад 26.01.03.
220027, Мінск, пр-т Ф.Скарыны, 65, корп. 14, оф. 205а.
Тэл. / факс 231-86-93

ISBN 985-464-594-0

9 789854 464594